

CHINEESCHE CERAMIEK

DOOR

NANNE OTTEMA

I. INLEIDING

De aanwinst en tentoonstelling van de verzameling Chineesche ceramiek, door wijlen den heer B.M. van Driel gelegateerd aan de Vereeniging van Vrienden der Aziatische Kunst, gaf het Bestuur dier Vereeniging aanleiding mij te verzoeken eenige artikels over deze en dergelijke in Indië verzamelde collecties te schrijven. Ik heb gemeend hiertegen geen bezwaar behoeven te maken, omdat ik nu reeds bijna een halve eeuw bezig ben om een zoo representatief mogelijke verzameling Chineesche ceramiek voor het Museum in het Princessehof te Leeuwarden bijeen te brengen en ik voor de Bibliotheek van dit Museum de litteratuur zoowel over de Chineesche ceramiek als over de handelsgeschiedenis hiervan zooveel mogelijk compleet heb verzameld.

Bovendien is in de Princessehof-verzameling opgenomen een keuze uit de Indische collecties in deze en in het eind van de vorige eeuw bijeengebracht door mijne vrienden, wijlen de heeren Anne Tjibbes van der Meulen, Indisch onderwijzer, en Reinier D. Verbeek, mijnningenieur, en heb ik geregeld van de gelegenheid gebruik gemaakt om in Nederland overgebrachte soortgelijke Indische verzamelingen (zeker wel een 20-tal) te gaan zien om, zoo mogelijk en indien gewenscht, er eenige afwijkende typen voor mijn ceramiek-overzicht uit te verwerven.

Hierdoor zijn de hierna volgende artikels onwillekeurig geworden een leidraad van wat op het gebied der

Chineesche ceramiek in het Princessehof te Leeuwarden te zien is. Afb. 1 laat den 17en eeuwschen gevel van het Princessehof, Afb. 2 een van de 18e eeuwsche goudleerkamers in dit gebouw zien.

Hiernaast heb ik zooveel mogelijk, wat ik in de collectie van Driel en andere Indische collecties gevonden heb, tot zijn recht laten komen, waardoor deze artikels zeker van speciaal belang voor Indische ceramiek-verzamelaars zullen zijn.

Er is echter één bezwaar en wel, dat ik de rijkste verzameling op dit gebied, door den heer Egbert W. van Orsoy de Flines met veel kennis van zaken, eerst speciaal op Java, later ook in andere deelen van den Archipel, bijeengebracht en thans in het Museum te Batavia opgesteld, nog niet heb kunnen bezien en bestudeeren.

Aan dit bezwaar wordt eenigszins tegemoet gekomen, doordat de heer de Flines eenige jaren geleden een kort bezoek aan het Princessehof heeft gebracht en ik toen dit onderwerp met hem heb besproken, terwijl hij sindsdien goed geïllustreerde en duidelijk geschreven artikels over zijne collectie heeft gepubliceerd in het Jaarboek van het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen en in dit Maandblad voor Beeldende Kunsten, waarin ook het Bulletin van de Vereeniging van Vrienden der Aziatische Kunst is opgenomen.

Niettemin ben ik overtuigd, dat een grondig kennen van de verzameling te Batavia noodig is om dit onderwerp

Afb. 1

Gevel van het Prinsesesshof te Leeuwarden

— naar den tegenwoordigen stand van onze kennis — geheel te beheerschen. Waar de hedendaagsche wereld-orde of beter gezegd wereld-wanorde het mij echter voorshands onmogelijk maakt om even naar Batavia over te wippen, zou ik den heer de Flines willen verzoeken om, wanneer hij mijn reeks artikels zal hebben gelezen, een aanvullend hoofdstuk daarover in dit Maandblad te schrijven en het rijk van illustraties uit zijne collectie te doen voorzien.

Op die manier hebben wij wellicht kans een vrijwel compleet overzicht van de materie, die zeker vele verzamelende ceramisten zoowel in Indië als in Nederland zal interesseeren, te verkrijgen.

Waar de Prinsesesshof-verzameling maar voor een deel is samengesteld uit aanwinsten, uit Indische ceramiek-collecties verkregen, en voor een zeker nog grooter deel bestaat uit ouderen en nieuweren import naar Europa, hebben

deze artikels ook in die richting een algemeene strekking.

Ik heb echter getracht mij zoo veel mogelijk te onthouden van het geven van compilaties uit andere boeken. Wat ik aan en in de Chineesche ceramiek zelf heb gezien en aan de litteratuur, oude handelsgeschiedenis en veulings-catalogi heb kunnen toetsen,

heeft mij tot schrijven gedreven.

Ik kon omstreeks 1893 mijne verzameling beginnen, doordat mijne grootmoeder mij toestond uit hare porseleinkast een keuze te doen en ik ben er nog steeds trotsch op dat, toen ik de eerste schrede zette op het gebied van de ceramiek-studie, ik geen dozijn borden, geen dozijn paar thee- of koffiegoed, geen stuk van een servies uitzocht, maar een simpel vaasje, dat in de oogen van mijne familieleden maar een prul was, maar dat nu nog voor mij een ceramische puzzle is.

Natuurlijk begon ik het voor Ming, desnoods voor laat-Ming te houden, om later veiligheidshalve eerst tot de 17e, later zelfs tot het midden van de 18e eeuw af te dalen.

Toen echter Stephen W. Bushell, die jarenlang de dokter van het Engelsche gezantschap te Peking is geweest, in 1908 het geïllustreerde album van den Chineeschen verzamelaar Hsiang

Afb. 2

Een van de 18e eeuwse goudleer-kamers in het Princessehof

Yuan-P'ien uitgaf, vond ik daarin als figuur 39 een vaasje van soortgelijke versiering, vorm en grootte. Waar deze en de verwante figuren 9, 31, 37, 48, 69 en 83 uit dat album, alle evenals mijn vaasje met een spaarzame lijnteekening in onderglazuursch blauw versierd, werden beschreven als „Hsuan Yao of the Ming dynasty”, was ik overtuigd, dat mijne keuze gevallen was op een zeldzaam stukje porselein uit de dynastie van Keizer Hsuan-Tê, die van 1426 tot 1435 regeerde.

Ook de latere uitgave van dit Chineesche platenalbum „revised and annotated by Kuo Pao-Ch'ang and John C. Ferguson” in 1931 gaf den

noodigen steun aan mijn vermoeden.

Ik gevoelde mij dus in zeer goed gezelschap, omdat toen nog door alle porselein-kenners het album van Hsiang als een onbetwistbaar document uit de 16e eeuw werd beschouwd. Vergelijk de naast elkaar geplaatste afbeeldingen van mijn grootmoeder's vaasje en van de afbeelding uit het album van Hsiang (Afb. 3 en 4).

Sinds echter Sir Percival David in December 1933 in een lezing voor „The Oriental Ceramic Society” de autoriteit van Hsiang's album op goede gronden heeft aangevallen ¹⁾, is ook de mogelijkheid der oplossing van mijn

¹⁾ Transactions of the Oriental Ceramic Society, No. 11, 1933/4, blz. 22—47.

Afb. 3 Vaasje uit mijn grootmoeder's porselein-kast

puzzle minder goed gefundeerd geworden.

Op deze manier dus weer aan het weifelen geraakt, wees mijn amanuensis K. J. Keikes mij op den voet van het vaasje en ik geloof inderdaad, dat op grond van het typische scherp afdraaien van het glazuur aan den voet, die als het ware voor een houten voetstuk voorbestemd is, aan een K'ang Hsi — althans aan een 18e eeuwse dateering — de voorkeur moet worden gegeven. Zie de hierbij gevoegde afbeelding van den voet van het vaasje (Afb. 5).

In 1893¹⁾ waren wij voor onze porse-

¹⁾ Ik had de copie van dit artikel reeds klaar, toen ik deel 16 van de „Transactions of the Oriental Ceramic

Afb. 4 Vaasje uit het album van Hsiang Yuan-P'ien

lein-studie hoofdzakelijk aangewezen op de werken van Fransche verzamelaars: Jacquemard en Le Blant (1862), Jacquemard (1873), Du Sartel (1881), die ons verriikten met de niet onpractische, doch weinig wetenschappelijke groepeerings van het porselein in allerlei families, rose, verte, jaune, noire, enz.

Society" over het vereenigingsjaar 1938/39 ontving, dat begint met een lezing van ons aller leermeester op het gebied der Chineesche ceramiek R. L. Hobson over hetzelfde onderwerp en waarin de schrijver eveneens herinneringen sedert 1897 vastlegt.

In het slot van zijn artikel wijst Hobson op de resultaten van onderzoekingen in de schervenheuveld van oude Chineesche pottenbakkerijen door Engelsche reizigers in samenwerking met Chineezers en het ontstaan van nieuwe Engelsche verzamelingen oude ceramiek, speciaal gegrond op de resultaten van de tentoonstelling van 1935/36 in Burlington House. Ook Hobson komt tot de conclusie, dat over eenigen tijd de geschiedenis van de Chineesche ceramiek opnieuw geschreven zal moeten worden.

Voor de technische beoordeeling van de ceramiek steunden deze verzamelaars op het uitstekende en nog niet verouderde werk van Brongniart (1844) en andere technici van de Nationale porselein-fabriek te Sèvres.

Voor de uit China herkomstige literatuur waren zij echter aangewezen op de toen maar weinig begrepen, in de „Lettres édifiantes” opgenomen, brieven van den Jezuïeten-vader d'Entrecolles, in 1712 en 1722 uit Ching-tê Chên geschreven, en op de vertaling van de „Ching-tê Chên t'ao lu”, d.i. de geschiedenis van de in het groote Chineesche fabriekscentrum Ching-tê Chên vervaardigde porseleinen, door Stanislas Julien in 1856 te Parijs uitgegeven.

Waar deze echter wel sinoloog, doch geen ceramist was, bleef zijn vertaling, door eenige foutieve overzettingen, jarenlang onbegrepen. De Fransche verzamelaars moesten hun kennis dus hoofdzakelijk ontleenen aan de bestudeering van de ceramiek zelf.

Ofschoon hierin voor ceramisten met een juist gevoel voor kleur en ornament en met vingertoppen, gevoelig genoeg om de materie van het porselein te kunnen beoordeelen, inderdaad het hoofdcriterium ligt, werden de verzamelaars van toen herhaaldelijk op een dwaalspoor gebracht door de gewoonte der Chineesche porseleinbakkers om porselein met vier- of met zes-merken van oudere keizers te tooien.

Voor de porselein-studie zijn de catalogi van de Fransche schrijvers door hunne vele en fraaie afbeeldingen nog steeds van belang voor wat in het laatst van de 19e eeuw aan Chineesche ceramiek reeds van oudsher in Europa aanwezig was of toen aan de markt kwam.

Bij de bestudeering van deze catalogi

Afb. 5

De voet van het vaasje van Afb. 3

moet men ook niet uit het oog verliezen, dat de collectionneurs van toen Chineesch en Japansch porselein dikwijls dooreen haspelden, een fout waaraan wij nu, zelfs met de ons thans ten dienste staande hulpmiddelen van literatuur en afbeeldingen, soms maar met moeite kunnen ontkomen. Brongniart wijst hierop reeds in 1845¹⁾. De door Dr. von Siebold uit Leiden aan het Museum te Sèvres geschonken ceramiek, direct uit Japan ingevoerd, haalt hij aan als meer betrouwbaar criterium.

Hoe moeilijk het in het midden van de 19e eeuw was Chineesch porselein te determineeren, blijkt uit de afbeelding van bijgaand snuffleschje (Afb. 6).

Niemand, die tegenwoordig eenigszins op de hoogte is van Chineesche ceramiek, zou aan deze porseleinen fleschjes met z.g. familie verte versiering een vroegere dateering kunnen

¹⁾ Description méthodique du Musée Céramique à Sèvres par A. Brongniart et D. Riocreux.

Afb. 6 Porseleinen
snuffleschje uit den tijd
van Ch'ien Lung

geven dan Ch'ien Lung, midden of eind 18e eeuw, en toch hebben bedriegers het in de eerste helft van de 19e eeuw klaar gespeeld om deze fleschjes voor Chineesch porselein van duizenden jaren vóór Christus' geboorte te doen doorgaan, omdat zij zogenaamd gevonden zouden zijn in Egyptische graven en

Iersche venen.

Het hierbij afgebeelde fleschje werd aan het Prinsessehof geschonken door Miss Laurence Alma Tadema, de dochter van den Frieschen schilder Sir Laurence Alma Tadema, die het fleschje in het laatste kwart van de 19e eeuw ten geschenke had ontvangen van een Engelschen Egyptoloog.

De royale geïllustreerde catalogus van de in het Louvre opgestelde collectie van Ernest Grandidier (1894), die ook thans nog niet verouderd is en die gebaseerd is op een van de rijkste verzamelingen in Europa, bracht een groote verandering ten goede.

In de laatste jaren hebben onderzoekingen in Fransch Indo-China en verzamelingen naar aanleiding daarvan aangelegd in de musea Cernuschi en Guimet te Parijs, nieuwe perspectieven geopend.

In Engeland had de verzamelaar Sir A. W. Franks in 1876 en 1878 in den catalogus zijner verzameling, die de kern zou vormen van de wetenschappelijke collectie Chineesche ceramiek in het Britsche Museum, ook reeds een veel betere determineering gegeven, doch de groote omwenteling

in de studie der Chineesche ceramiek zou uit het eeuwige rijk zelf moeten komen.

De eerste Europeanen, die hieraan den stoot gaven, waren de reeds genoemde Engelsche dokter Stephen W. Bushell en de Duitsche douane-ambtenaar te Shanghai, later professor in de Chineesche taal aan de Columbia Universiteit te New-York, Friedrich Hirth. Beiden hadden zich de Chineesche taal machtig gemaakt en Chineesche bronnen bestudeerd, terwijl zij veel omgang met Chineesche ceramiek-verzamelaars hebben gehad, zelf hebben verzameld en het onderwerp als ceramisten aanvoelden.

Hirth schreef reeds in 1882 „Ancient porcelain, a Study in Chinese Mediaeval Industry and Trade” en publiceerde tot in 1917 voornamelijk over Chineesche handelsgeschiedenis.

Bushell verzamelde reeds in 1883 in Peking Chineesche ceramiek en andere kunstnijverheid voor het Victoria and Albert Museum en publiceerde in 1897 zijn „Oriental Ceramic Art, illustrated by examples from the collection of W. T. Walters”.

De publicaties van Hirth waren echter te veel van technischen aard om het groote publiek te bereiken, terwijl de luxe uitgaaf van de rijke Walters collectie, thans in het museum te Baltimore opgesteld, voor dit doel te duur was.

In 1901 verscheen „Chinese porcelain” door Cosmo Monkhouse met notities van Bushell, maar dit boek was spoedig uitverkocht en moeilijk te verkrijgen.

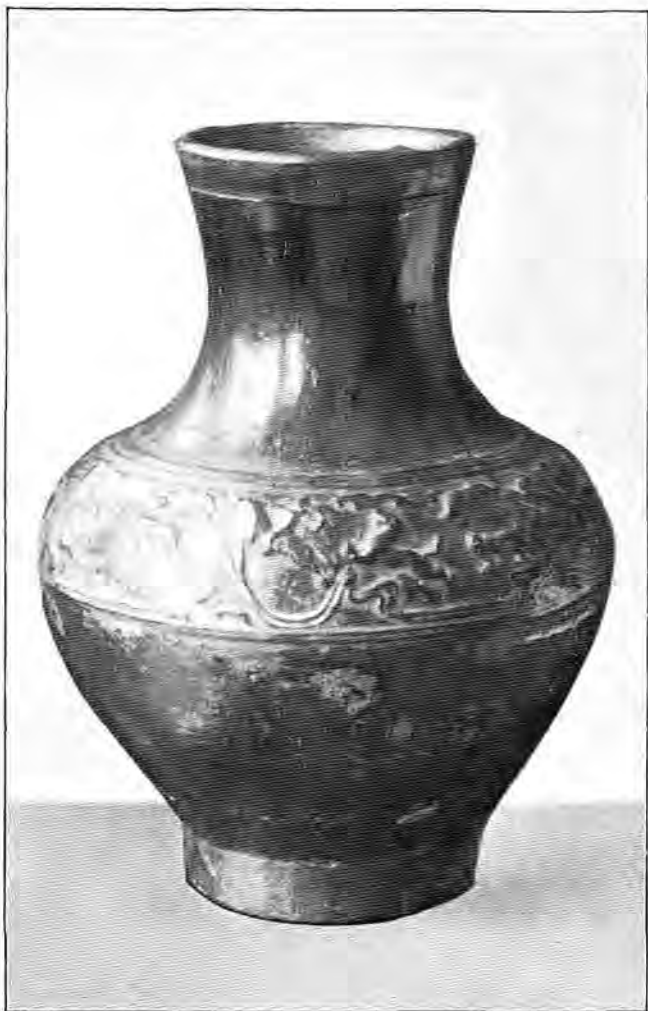
Jammer genoeg was het in 2 deelen verschenen werk van den verzamelaar Gulland (2e uitgaaf met notities van T. J. Larkin 1902), dat gemakkelijk onder ieders bereik kwam en ook in

Indië gelezen werd, meer ingesteld op de beschrijving van op het porselein afgebeelde fabels, romans, emblemen en andere versieringen, waardoor de verzamelaars op een verkeerd spoor werden geleid en hun smaak veelal werd bedorven.

Toch heb ik zelf in 1902 te veel plezier gehad in Gulland's boek dan dat ik zijn werk voor de Chineesche ceramiek zou willen kleineeren. Onder de door hem verzamelde stukken, thans in het Victoria and Albert Museum, zijn inderdaad interessante specimina.

De verschijning van het door het Victoria and Albert Museum in 1904 uitgegeven, door Bushell geschreven, handboek getiteld „Chinese Art”, dat nog steeds met nut kan worden bestudeerd, was voor de verzamelaars een openbaring, die spoedig gevolgd werd door een reeks van studieboeken in Engeland, samengesteld door R. L. Hobson, den toenmaligen Conservator o.m. van de Oost-Aziatische ceramiek in het Britsch Museum, die hierbij krachtig gesteund werd eenerzijds door Bushell's in 1910 verschenen vertaling van de „T'ao Shuo” („Description of Pottery”), anderzijds door wat verzamelaars in Engeland als wijlen Eumorfopoulos en vele anderen (zoo vooral later: Sir Percival David) bijeenbrachten.

Laatstgenoemde, die het geluk had vele stukken uit oud keizerlijk bezit te kunnen verzamelen, heeft ons met studies over en kritiek op de Chineesche ceramiek-litteratuur verrijkt. De Engelsche verzamelaars en ceramisten hadden daarbij den wind in de zeilen, want naast Parijs, dat in de 2e helft van de 19e eeuw den import van Chineesche en Japan-

Afb. 7

Wijnkruik uit een Han graf

sche kunst hoofdzakelijk tot zich had weten te trekken, was in Europa van het begin van de 20e eeuw af ook in belangrijke mate Londen gekomen, waar groote hoeveelheden Chineesche ceramiek aan de markt kwamen.

Voor de ceramiek-studie was dit van te meer belang, omdat, sinds de Boxer-opstand in 1901 was beëindigd, de mogelijkheid om in den Chineeschen grond te graven zeer was vergemakkelijkt, waardoor van dien tijd af de groote toevloed, speciaal graf-ceramiek uit de Han- en T'ang dynastieën en uit

den Sung tijd, naar Europa plaats vond.

De vermelding en afbeelding van een z.g.n. wijnkruik met reliëf van jachtvoorstellingen in Bushell's „Chinese Art”, in 1904 dus, was de eerste kennismaking in Europa met deze Hangraf-ceramik. Voor het Prinsessehof verwierf ik in 1916 een soortgelijk exemplaar (zie Afb. 7).

Japan is van oudsher verzamelaar en navolger geweest van Chineesche ceramiek. In tempelschatten en verzamelingen aldaar worden uitgezochte oude exemplaren bewaard, terwijl de bijzondere voorliefde van Japansche verzamelaars voor de grove porseleinen voor onze studie van bijzonder belang is.

Tegenwoordig leveren de Japanners interessant materiaal door archaeologisch onderzoek in Korea en in Mandjoerije.

Eenige geïllustreerde Japansche publicaties hierover zijn voor mij bij deze studie van bijzonder belang geweest, zooals hierna zal blijken.

De Duitsche schrijvers over ceramiek ontleenden hun kennis van dit onderwerp in de eerste plaats aan de in de 18e eeuw door de Duitsche vorsten via den import door onze Oost-Indische Compagnie aangelegde porseleinkabinetten. Het standaardwerk over dit onderwerp in de Duitsche taal werd dan ook in 1913 geschreven door dr. E. Zimmermann, den directeur van de grootste dezer collecties, die omstreeks 1709 te Dresden aangelegd werd door August den Sterken, Keurvorst van Saksen.

Deels ook is dit werk gebaseerd op de door Friedrich Hirth in China verzamelde ceramiek, die inmiddels een onderkomen had gevonden in de musea te Gotha en andere Duitsche steden.

Dr. Justus Brinkmann, de directeur

van het Hamburgsche Museum für Kunst und Gewerbe, volgde in zijn standaardwerk, den bekenden „Führer” of Gids van 1894 door zijn Museum, nog geheel de groepsverdeeling van de Fransche catalogi, doch wees in zijn museumbericht van 1898 reeds op de noodzakelijkheid van een betere indeeling op grond van uit de verzameling Hirth in zijn museum verkregen aanwinsten.

Blijkbaar had Brinkmann wel hooren spreken over de in het vorige jaar verschenen beschrijving van de „Walters Collection” door dr. Bushell, doch dit groote werk zelf niet gezien. Den auteur houdt hij ten onrechte voor een Amerikaan.

Nadat dr. O. Rücker-Emden in 1922 zijn „Chinesische Frühkeramik” had gepubliceerd, verzorgde dr. E. Zimmermann in 1923 een verbeterde uitgaaf van zijn boek, terwijl hij in 1930 een geïllustreerde beschrijving van de verzameling, door de Turksche sultans door de eeuwen heen te Constantinopel bijeengebracht, kon uitgeven.

Deze speciaal voor de paleiskeukens en de tafel van de Sultans bijeengebrachte verzameling van meer dan 10.000 stuks, is vooral merkwaardig om haar celadon en blauw en wit uit den Ming-tijd.

In 1929 werd te Berlijn onder de opperleiding van prof. dr. Otto Kummel een groote tentoonstelling van Chineesche kunst gehouden, waarvan de catalogus van 1271 nummers met 1271 illustraties en met vermelding van literatuur, een standaardwerk zal blijven, vooral wat het toenmalige Duitsche bezit aan Chineesche ceramiek betreft.

In Amerika zijn sinds het midden van de vorige eeuw onmetelijke schatten aan klassieke Chineesche ceramiek, zooals wij reeds in de Walters collectie

aantreffen, en aan vondsten van opgravingsexpedities, verzameld.

Eigenaardig is, dat tot voor korten tijd de Amerikanen voor de beschrijving en bestudeering hiervan speciaal de hulp van Europeesche geleerden hebben ingeroepen. Zoo heeft Berthold Laufer, een Duitscher van geboorte, in 1909 bij Brill te Leiden uitgegeven „Chinese Pottery of the Han-dynasty”, welk werk nog de basis vormt voor ieder, die dat speciale onderwerp wil bestudeeren en is onder leiding van den Nederlander S. C. Bosch Reitz in 1916 een beschrijvende catalogus uitgegeven van een tentoonstelling van vroege Chineesche ceramiek in het Metropolitan Museum te New York.

Ook de Scandinavische landen hebben belangrijke bijdragen geleverd op het gebied der ceramiek-studie. Zoo gaf in 1923 Emil Hannover, de Directeur van het kunstnijverheidsmuseum te Kopenhagen, zijn werk uit over de ceramiek van verschillende landen, waarvan een der drie deelen gewijd is aan de Chineesche, Koreaansche en Japansche ceramiek. Dit zeer verdienstelijke, samenvattende, boek is door de Engelsche vertaling van 1925 met aantekeningen van Bernard Rackham (den „Keeper of the Department of Ceramics, Victoria and Albert Museum”) algemeen bekend geworden.

Een speciale liefhebberij voor Chineesche ceramiek is in Zweden in deze eeuw opgekomen door de belangstelling van verscheidene geleerden en kunstbeschermers, onder voorgaan van den Zweedschen Kroonprins. Van het allergrootste belang is daarbij het werk van prof. J. Gunnar Andersson, die in China bodemonderzoek leidde in 1914 als geoloog, in 1918 als palaeontoloog, in 1921 als archaeoloog. Zijn opgravingen in Kansu en in Honan hebben ons

het aardewerk uit den Chineeschen steen- en brons-tijd, dat is uit het tijdvak van ± 3000 jaar vóór Christus' geboorte af, doen kennen.

Professor Andersson, tot voor kort Directeur van het Museum van Oost-Aziatische Antiquiteiten te Stockholm, publiceerde daarover o.a. in 1923 „An early Chinese culture” en in 1934 „Children of the yellow earth”.

Chineesche archaeologen hebben sindsdien, op officieele opgravingen steunende, publicaties over de archaeologische ceramiek van China uitgegeven, waarop wij in het volgende hoofdstuk nader zullen terugkomen.

Wat in Nederland en Indië over dit onderwerp van belang is geschreven, bestaat uit enkele studies over speciale onderdeelen, die in museum-catalogi en verslagen, encyclopaedie-, couranten- en tijdschriftenartikelen zijn verborgen.

In 1925 heeft de Vereeniging van Vrienden der Aziatische Kunst te Amsterdam een zeer geslaagde tentoonstelling van Chineesche Kunst gehouden, waar belangrijke Sung en prae-Sung ceramiek uit de bekendste Europeesche verzamelingen te zien was. In 1932 is daarop in het Gemeente Museum in den Haag, onder leiding van den ons helaas zoo jong ontvallen ceramiek-kenner mr. H. C. Gallois, een tentoonstelling gehouden, die een uitstekend overzicht vooral van de Sung ceramiek bracht. Het is wel tekenend, dat deze tentoonstelling, o.m. wat de Sung ceramiek betreft, bijna uitsluitend bestond uit inzendingen uit de bekende Haagsche verzameling van den heer A. Schoenlicht.

Ook op de tentoonstelling door de Vereeniging van Vrienden der Aziatische Kunst in het Stedelijk Museum te Amsterdam in 1936 georganiseerd,

was vroege, doch vooral ook veel late Chineesche ceramiek aanwezig.

De catalogi dezer drie tentoonstellingen zijn zeer zeker het herlezen waard.

Voorts geven de vlot geschreven artikels over Chineesche en Japansche ceramiek van de hand van Mr. H. K. Westendorp, den Voorzitter van de „Vereeniging van Vrienden der Aziatische Kunst”, in Oosthoek's Geïll. Encyclopaedie een uitstekend overzicht over dit uitgebreide onderwerp, terwijl ook de knappe uiteenzetting daarover, door Mej. Minke de Visser in den Catalogus van de door haar beheerde ceramiek verzameling in het Groningsche Museum een afzonderlijke vermelding verdient.

Natuurlijk heb ik mij bij deze beschrijving van de ontwikkeling der studie van de Chineesche ceramiek gedurende de laatste halve eeuw, tot hoofdlijnen moeten beperken. Een volledige beschrijving van de meer dan ongeveer 20 meter planklengte, die door deze materie in de Prinsessehofbibliotheek wordt ingenomen, zou zeker wel tienmaal zooveel plaatsruimte eischen als dit artikel.

Degeen, die thans belang stelt in dit onderwerp, behoeft echter niet meer als autodidact zijn weg te zoeken. Hij vindt zijn pad netjes geplaveid als hij begint met het „Handbook of the Pottery and Porcelain of the Far East by R. L. Hobson C.B.”

Dit boekje van den besten kenner der Chineesche ceramiek is een omwerking van den in 1924 verschenen gids voor de desbetreffende afdeeling in het Britsche Museum.

Het is verschenen in 1937 en is natuurlijk, wat de kennis in Europa van dit onderwerp betreft, bij tot den dag van verschijnen, maar wij

hebben in 1935/6 te Londen gehad de Tentoonstelling van Chineesche Kunst, waaraan niet alleen de verzamelaars en musea van West-Europa hebben meegewerkt, maar waar ook inzendingen waren uit Constantinopel, uit Japan en van enkele Amerikaansche Musea en verzamelaars, terwijl de Chineesche regeering door rijke, tot dien tijd in Europa weinig of niet bekende inzendingen heeft deelgenomen. Buitendien zijn, in navolging van het werk van Professor Andersson, Chineesche officieele instellingen sinds eenige jaren begonnen met stelselmatig bodemonderzoek naar de regelen der Europeesche archaeologische wetenschap. Dit door Chineesche geleerden gecontroleerde bodem-onderzoek heeft reeds belangrijke resultaten opgeleverd. Het is daarom te meer te betreuren, dat deze arbeid thans door den Japansch-Chineeschen oorlog is onderbroken.

Juist door de groote deelneming van de zijde van de Chineesche regeering was de Londensche tentoonstelling veel belangrijker en meer baanbrekend dan de Berlijnsche van 1929. Jammer genoeg stond de Engelsche catalogus niet op zoo'n goede wetenschappelijke hoogte als de Duitsche.

In den catalogus van de Londensche tentoonstelling bleek reeds, dat de Europeesche en Chineesche geleerden en verzamelaars verschilden in hunne toeschrijvingen van oude ceramiek. De Europeesche geleerden en verzamelaars waren de inrichters van de tentoonstelling en de redacteurs van den catalogus. Hunne min of meer positieve toeschrijvingen werden in den catalogus opgenomen als de officieele, die der Chineezers als een van de officieele afwijkende lezing.

Maar daarmee is nog niet be-
wezen, dat de officieele toeschrijvingen

in Europa de juiste zijn; integendeel, zoolang wij Europeanen onze opvattingen niet met goede bewijzen kunnen staven, is er reden om aan de toeschrijvingen van hedendaagsche Chineesche zijde den voorrang te verleenen, daar zoowel de oude tradities als de geschreven bronnen van het Hemelsche Rijk voor de meeste Europeanen alleen maar door, helaas dikwijls onbetrouwbare, vertalingen toegankelijk zijn, terwijl dit alles voor de Chineesche geleerden een open boek is of althans gemakkelijk kan zijn.

Nu de Chineesche ceramiek-liefhebbers de meer exacte en wetenschappelijke wijze van onderzoek der Europeanen gaan overnemen, lijdt het geen twijfel, dat wij speciaal van die zijde herziening van onze kennis der Chineesche ceramiek zullen kunnen tegemoet zien ¹⁾.

De verwarring, waarin China geraakt is door het binnendringen van Japan van de eene en van Rusland van de andere zijde, maken dat wij niet kunnen voorzien hoe de toestand in het Oosten zich verder zal ontwikkelen. Laten wij hopen, dat de ettelijke duizenden jaren tellende beschaving van het oude Hemelsche Rijk bestand zal blijken te zijn tegen de moordende moderne technieken, die zijn belagers voor „nieuwe beschaving” willen doen doorgaan.

Nu moge vooropstaan, dat iemand die over een exportgroep van de Chineesche ceramiek iets te zeggen heeft, de hierboven uitgestippelde literatuur voldoende moet beheerschen; hij zal zich er echter voor moeten hoeden te

¹⁾ Ook de verzamelingen in Engeland, gevormd naar aanleiding van na 1936 verkregen gegevens en waarvan Hobson in zijn reeds aangehaalde lezing noemt die van Alfred Clark, Alan Barlow en Mr. en Mrs. Walter Sedgwick, zullen zeker nieuwe gezichtspunten openen.

denken, dat hij nu genoeg weet en dat hij al de geleerdheid, die hij over de klassieke Chineesche ceramiek heeft gelezen, zoo maar mag toepassen op zijn exportgroep.

In een ander opzicht mag men niet in de fout van het meerendeel der schrijvers over de officieele Chineesche ceramiek vervallen, door de exportceramiek als een minderwaardige groep voor te stellen, die voor wilden en onbeschaafden zou zijn gemaakt, zooals wel eens uit kortzichtigheid is beweerd.

Het gaat toch niet aan de Mohammedaansche rijken, de z.g. Mooren uit de Middeleeuwen en daarna, voor wie de celadon-schotels; de vorstenrijken in onzen Indischen Archipel, op het Indische vasteland en in Japan, waarvoor de grove porseleinen; de 16e en 17e eeuwsche Perzen voor wie de blauwe kraakporseleinen bestemd waren; de Hollanders uit de 17e en 18e eeuw, die de afnemers waren van het mooiste blauw en door wier bemiddeling de porselein-kabinetten van August den Sterken en andere Duitsche vorsten zijn bijeengebracht; de Fransche collectionneurs uit de 18e eeuw, die verzot waren op de monochrome glazuren en op de fijnste Cantonneesche emails; de Engelschen en Zweden, die zich door hun handel op China in de 18e eeuw vooral wapenporselein en serviezen verschaften, in een minderwaardigheidscomplex te betrekken, niettegenstaande zij allen afnemers waren van voor export bestemde Chineesche ceramiek.

Wanneer wij de export-ceramiek, waarmee dan zeker bedoeld wordt de ceramiek, die de Chineezzen maakten voor verkoop buiten China, onder een afzonderlijk hoofd willen samenbrengen, dan moeten wij er ons rekenschap

Afb. 8 Doorlijk in de chronologische verzameling Chineesche ceramiek in het Prinsessehof
Verste kast: Han en T'ang ceramiek. Middelste kast: T'ang en Sung ceramiek. Voorste kast: ceramiek van Siam
en z.g.n. boccaro-aardewerk van Yi-hsing (Ihing)

van geven, dat, op een kleine uitzondering na en buiten de grafceramiek, onze ceramiek-verzamelingen wel voor negen/tiende bestaan uit export-ceramiek, want de eenige van de van deze smet absoluut vrije stukken, de keizerlijke en de klassieke voor de verfijnde Chineesche „upper ten” gemaakte stukken, zijn en blijven in en buiten China uiterst schaarsch.

Er zijn zeker export-porseleinen, b.v. de eet-, thee- en koffieserviezen uit de tweede helft van de 18e en uit de eerste helft van de 19e eeuw, die zeer geschikt zijn voor een gedekte tafel, een theetafel of een oud-Hollandsche

glazenkast, doch die bij massale opstelling aan een museumvitrine het cachet van een winkerkast geven.

Maar er zijn ook groepen die met den naam van export-goed gedoodverfd worden, zooals de 17e eeuwse kraakporseleinen en de grove porseleinen, waaronder exemplaren zijn, die voor het beste porselein niet onder doen en die door frischheid, robuustheid, ongekunsteldheid en dergelijke krachtige eigenschappen vaak uitgaan boven de oververfijning en daardoor niet te ontwijken verslapping der officieele kunstproducten

Natuurlijk ben ik er niet blind voor,

Afb. 9

De vitrine met Kraakporselein in het Prinsessehof

dat hiernaast, evenals bij iedere volkskunst, vluchtigheid, traditionalisme en herhaling nadeelen zijn en wil ik deze soorten wel van een ander, doch niet van een minderwaardigheidsstandpunt beschouwen.

De hatelijke en domme benaming van exportgoed zal ik daarom in de volgende artikels vervangen door de aan de oude reisverhalen en catalogi ontleende juiste en veelzeggende namen: de kraakporseleinen, de grove porseleinen, de martavanen, de serviezen, het koffie-, chocolade- en thee-goed, enz.

Wie ceramiek goed wil bestudeeren en begrijpen en er iets over wil zeggen, moet doordrongen zijn van het feit, dat het gaat om een van de meest kardinale beschavingsproducten van

een volk in zijn verschillende lagen en in al zijn geledingen. Men dient dus met de beschaving van zoo'n volk, zijn politieke, economische en handels-geschiedenis voldoende op de hoogte te zijn; men moet zelfs niet onbekend zijn met de beschaving van de omringende en andere er mede in contact staande volkeren.

De beide collecties, die in eersten aanleg aanleiding geweest zijn voor het schrijven van deze artikels, zijn slechts gedeeltelijk identiek.

Die van wijlen den heer B. M. van Driel is een specifiek in Indië verzamelde collectie Chineesche ceramiek, waarschijnlijk geheel bijeengebracht in het Delische tusschen de jaren 1923 en 1939 en zeker in hoofdzaak afkomstig

uit het Noord-Oosten van Sumatra, misschien deels ook, door bemiddeling van handelaars, uit het tegenover gelegen Malakka. Zij is bijeengebracht door een veelzijdig iemand, die aesthetisch was aangelegd en die door een vroeger verblijf in China (meest in Shanghai) en door omgang met vooraanstaande Chineezzen speciale liefde voor ceramiek had opgevat.

De Princessehof-collectie (zie Afb. 8) is in belangrijke mate ook uit onzen Archipel afkomstig, bijeengebracht deels reeds in de vorige eeuw, deels in de eerste 10 jaren van de 19e eeuw, in een tijd dus toen de kennis van Chineesche ceramiek in Europa nog maar weinig ontwikkeld en in Indië de belangstelling hiervoor gering was.

Neemt men dit in aanmerking, dan springt het in het oog, dat ook de verzamelaars hiervan — de heeren Anne Tjibbes van der Meulen en Reinier D. Verbeek —, die ik in het begin

van dit artikel reeds noemde, aesthetisch het juiste gevoel voor ceramiek hadden en speciaal dat zij daarmee hunne tijdgenooten vóór waren.

Naast verscheidene aanwinsten door mij als Conservator van het Princessehof uit andere Indische verzamelingen en naast aanwinsten hiervoor verkregen bij importeurs uit China te Amsterdam, Den Haag, Londen, Parijs, Berlijn en Stockholm, had ik de gelegenheid veel ceramiek uit oud familiebezit in Friesland voor verdere verspreiding te kunnen bewaren. Onder dit laatste is zeker wel een van de meest interessante groepen die van het kraakporselein (zie Afb. 9), de 17e eeuwse import van het laat-Ming blauw en wit, de groep, die niet alleen uit de oudvaderlandsche collecties bekend is, doch die op zoo treffende wijze is gedocumenteerd door onze Zuid- en Noord-Nederlandsche en de West-Duitsche stillevenschilders uit de 17e eeuw.

EEN VROEGE BOSBOOM

DOOR

MR. M. F. HENNUS

De Heeren E. J. van Wisselingh en Co. stellen ons in staat de afbeelding te geven van een belangrijk jeugdwerk van Bosboom. Het ging onlangs uit Engelsch bezit in dat van de firma over. Het tamelijk omvangrijke doek (87.5×104.5 cM.) stelt een gezicht voor op de Parijsche kade te Rouaan en moet geschilderd of zoo men wil „ontstaan” zijn in 1839. De twee- en twintigjarige Bosboom maakte toen met Cornelis Kruseman een reis naar Frankrijk. Acht jaar tevoren — als jongen van veertien — was hij op het atelier van B. J. van Hove zijn loopbaan begonnen. De dagen waarin hij meewerkte aan de decoraties van den Haag-

schen schouwburg lagen pas kort achter hem. Hij had daarbij, naar hij zelf schrijft, ongezocht kennis gemaakt „met de onderscheidene bouwstijlen en landstreken.... als ook met den aard der kleederdrachten (costumes) van verschillende tijdvakken en landen”. Aan de Parijsche kade te Rouaan zag hij zulk een décor in levenden lijve voor zich.

Het schilderij is bekend. Het werd in zijn tijd bekroond met de stedelijke zilveren medaille. Op 18 November 1902 is het met de collecties Wijnveld en andere bij Roos te Amsterdam geveild en in den catalogus afgebeeld. Mej. G. H. Marius noemt het twee-

J. Bosboom

Gezicht op de Parijsche kade te Rouaan

maal in het bekende boek dat zij met Prof. W. Martin aan den schilder wijdde. Zij is niet bovenmatig verrukt, al erkent zij dat in deze kade „al iets meer luchtbeweging” is. Maar zij schreef in 1917 en het is met de waardeering van Bosboom een weinig gegaan als met die van Rembrandt: de latere en rijpere werken hebben, toen men hem meende te kennen, de vroegere volledig overschaduwd. Wie er iets aan vond, gaf zich een brevet van onkunde. Er was maar één Bosboom: de latere. Eerst toen men verzadigd was van sommige

kerken, deelen en kloosterkeukens, werden de jeugdwerken opnieuw ontdekt. En toch is dit schilderij geen minder overtuigend bewijs van Bosboom's begaafdheid dan de Bakenesserkerk.

Het behoort tot een anderen tijd, waarin men anders keek en andere eischen stelde, maar het is dien tijd vooruit. Het stoelt op den wortel der romantiek, maar het is geen zoetig en strooperig uitvloeisel van wat men daarvoor versleet; het vertelt uitvoerig, maar met een aandacht die aan elk detail waarde

van een Hollander van Holland, die zijn picturale cultuur te danken had aan de schilders uit onze bloeitijden: hij wandelde ongestraft onder palmen. En al was het vooral Spanje dat hem aantrok, hij wist ook iets bekoorlijks te maken op een beroemde vaderlandsche „sketching-ground” als Vo-

lendam, waar de zilveren Zuiderzee hem nog wonderlijke en mooie verhalen vertelde, voordat de utiliteit dit brok natuur droog maakt en al zijn zilveren majesteit door een zuigpomp trekt, in schilderijen als het „Visschers-bedrijf”, „Netten, zeilen en wimpels”, etc. (Wordt vervolgd)

CHINEESCHE CERAMIEK

DOOR

NANNE OTTEMA

II. DE ARCHAEOLOGISCHE CERAMIEK VÓÓR DE TWEDE EEUW VÓÓR CHRISTUS ¹⁾

De eeuwen vóór de Han-dynastie, vóór 206 vóór Christus' geboorte dus, moeten wij bij een studie over de Chineesche ceramiek, zoolang onze kennis daarvan nog zoo onvolledig is, samenvatten als den Archaeologischen tijd.

Wel sommen de Chineesche kronieken reeds een reeks goede en slechte Keizers op, beginnende met 2852 jaren vóór Christus, en loopt de legendarische geschiedenis van de Hsia-dynastie van 2205 tot 1766 vóór Chr.; wel zijn in de laatste jaren in het district An-Yang in Noordelijk Honan fragmenten van been en ivoor uit de Shang, ook wel in verband met haar laatste gedeelte genaamd Shang-Yin periode (1766—1122 vóór Chr.) opgegraven, waarop niet alleen orakelspreuken maar zelfs teksten uit de keizerlijke Shang-Yin archieven voorkomen en waardoor de praehistorie van China tot in de 14e eeuw vóór Chr. kan worden vooruitgeschoven; wel geven de vroege keizerlijke Chineesche kunst-catalogi minutieus fijne afteekeningen van bronzen vaatwerk van traditioneele Chineesche versiering en vorm, dat aesthetisch tot het allerhoogste behoort wat op dit gebied ooit

gemaakt is en waarvan in deze eeuw vele onvergelijkelijk mooie exemplaren uit graven te voorschijn zijn gekomen, stukken die met zekerheid deels aan de Shang-Yin, deels aan verschillende periodes van de daaropvolgende Chou dynastie (1122—249 v. Chr.) kunnen worden toegeschreven; wel kan aan de geschreven en overgeleverde kronieken van laatstgenoemde dynastie zoodanige betrouwbaarheid worden toegekend, dat op dien grond het begin der geschiedkundige periode in China, *vóór de recente ontdekkingen*, reeds tot in de achtste eeuw vóór Christus kon worden opgevoerd, terwijl de Chineesche beschaving in de vijfde eeuw vóór Christus' geboorte reeds tot zoodanige hoogte was geklommen, dat de wijsgeeren Confucius en Lao-tze hunne hoogontwikkelde leerstellingen op godsdienstig en staatkundig gebied, die voor China nòg groote waarde hebben, konden verkondigen; wel waren akkerbouw, botanie, censuur, compas, cartographie, draaischijf, drukkunst, kalender, literatuur, monetair systeem,

¹⁾ De fotografische opnamen naar ceramiek in het Museum Het Prinsessehof te Leeuwarden in deze reeks artikels afgebeeld, zijn vervaardigd door den conierge-amanuensis aan dit Museum, den heer K. J. Keikes.

Afb. 10

Aardewerk (2) en bronzen (1 en 3) drievoeten „Li”
Naar Laufer, „Chinese Pottery of the Han Dynasty”

muziek, papier, poëzie enz. in China reeds in toepassing gekomen duizend of duizenden jaren vóór zij in West-Europa bekend zouden worden en is op grond hiervan er zeker wel eenig bezwaar tegen te maken een dergelijken tijd nog als archaeologisch te bestempelen, — ten opzichte van de ceramiek der vroegste eeuwen van de Chineesche beschaving zijn wij echter nog te spaarzaam ingelicht, dan dat wij aan de hand van de ontwikkeling daarvan, die van de oude Chineesche cultuur voldoende kunnen volgen.

Wij mogen blij zijn, dat de verrassende resultaten, die de ontdekkingen en de systematische opgravingen van de laatste twintig jaren hebben opgeleverd, een tipje van den sluier, die deze vroege eeuwen nog bedekt, heeft opgelicht en dat wij thans in staat zijn hier en daar analogieën met omringende en later zich in China ontwikkelende culturen op te zoeken en aan te wijzen.

De publicatie, nu 31 jaar geleden, van Berthold Laufer over Chineesch aardewerk uit de Han dynastie lichtte ons voor het eerst in over het bestaan van prae-Han aardewerk, doch het

hem ten dienste staande materiaal was nog maar miniem en bestond uit een ergens opgegraven aardewerk drievoet van het type genaamd „Li” en uit een groepje aardewerk afkomstig van een opgraving in de provincie Shantung, waaronder een ander traditioneel type, genaamd „Tou”, een schaalje op voet (z.g. tazza-model).

Laufer wijst ook reeds op de verwantschap van de aardewerk „Li” met bronzen vaatwerk uit Shang en Chou tijden (zie Afb. 10)¹⁾.

De „Tou” schreef hij toe aan de eeuwen kort vóór de Han dynastie. Dat ook deze vorm door de eeuwen heen gelijk bleef, blijkt uit de hierbij afgebeelde aardewerk „Tou” uit de T’ang dynastie, die zich in de Princeessehof collectie bevindt. Dit laatste

¹⁾ Op Laufer’s plaat zal, naar den stand onzer tegenwoordige kennis, de aardewerk „Li” aan de vroege Chou periode moeten worden toegeschreven, terwijl de fotografisch weergegeven bronzen „Li”, alsmede de tekening naar een dergelijk stuk (uit een vroegen Chineeschen catalogus over bronzen), Midden-Chou stukken zijn uit den tijd van ± 950 tot ± 700 v. Chr. Voor een *parallelle* vergelijking t.a.v. *vroegeren* tijd, moet men naast de prae-historische aardewerk „Li” van Afb. 13 (links) en de twee Shang aardewerk „Li” van Afb. 23, in de eerste plaats reproducties van Shang-Yin bronzen „Li” stellen. De prae-historische aardewerk „Ting” van Afb. 13 (rechts) dient voorts met een Shang-Yin bronzen „Ting” vergeleken te worden.

Afb. 11

Aardewerk „Tou”
Naar Laufer, „Chinese Pottery of the Han Dynasty”

Afb. 12 „Tou”, T'ang periode. Geel geglaazuurd aardewerk. Hoog: 7 cM. Princessehof, Leeuwarden

exemplaar, met de collectie Verbeek in het Princessehof gekomen, is mogelijkwerwijs afkomstig van een opgraving in den Indischen Archipel (zie Afb. 11 en 12).

Door de onderzoeken van prof. J. G. Andersson in 1920 en volgende jaren in de provincies Honan, Kansu, Shansi en in Zuid-Mandsjoerije zijn wij goed ingelicht over het grove *prae-historische* aardewerk met grijs-grauwe scherf, waaronder de drievoeten „Li” en „Ting” voorloopers van traditioneele Chinese bronstypen zijn (zie Afb. 13).

Naast dit aardewerk, typisch niet alleen als oer-vorm maar ook als prototype voor de latere Chinese cultuur, door Andersson gedateerd op omstreeks 3500 à 3000 jaar v. Chr., heeft hij een andere groep aardewerk, van geheel afwijkende techniek en verwantschap gevonden.

Dit aardewerk heeft een roode scherf van fijne, goed gezuiverde pottenbak-

kersklei; de buitenwand is glad gemaakt en koud beschilderd met roode, zwarte en witte verf. Het is uit de hand gevormd, niet op de draaischijf, doch mogelijk op een voorganger daarvan, een draaibaar onderstuk, het zogenoemde „Slow Wheel”.

Vormen versieringswijze hebben geen overeenkomst met typisch Chinese kunst, doch wel met Voor-Aziatische en Zuid-Oost Europeesche, z.g.n. Euraziatische ceramiek. Verwantschap met deze aan de andere zijde van de Groote Midden-Aziatische Steppe gelegen landstreken: Zuid-Perzië, Baluchistan, Zuid-Rusland, is zeker niet onmogelijk, temeer, omdat de langs de steppe gelegen plaatsen, door de kameelkaravanen, gemakkelijk met elkaar handel kunnen drijven en dit aardewerk in het Westen van China — in Kansu — tot den hoogsten bloei is gekomen, terwijl het in het Oosten van China slechts min of meer sporadisch voorkomt en spoedig weer verdwijnt (zie Afb. 14).

In de Princessehof collectie heb ik

Afb. 13 Aardewerk „Li” (links) en „Ting” (rechts)
Naar Andersson, „Children of the Yellow Earth”

een tweetal voorwerpen van dit aardewerk met roode scherf en koude zwarte versiering, die ik kocht bij de firma Wannieck te Parijs¹⁾ (Afb. 15, 16 en 17).

De Zweedsche archaeologen hebben een diepgaande studie van dit aardewerk gemaakt en aan de versiering ervan beteekenissen toegeschreven, die op verband en verwantschap met Westersche, zelfs Midden- en West-Europeesche ceramiek wijzen.

Professor Andersson kent aan de oudste nog onversierde voorwerpen een ouderdom van tusschen 4000 en 3000 vóór Christus toe. Voor China valt dit nog in het neolithische tijdperk, den tijd toen nog geen metaal bekend was. De geslepen bijlen uit dit tijdperk in China gevonden, hebben groote overeenkomst met die, welke in West-Europa zijn aangetroffen.

De beschilderde, meer versierde voorwerpen van dit aardewerk vallen zeker in het aeneolithische tijdperk²⁾, toen de Chineezzen naast geslepen stee-

Afb. 14

Prae-historische pot uit Kansu.
Gemeentemuseum, den Haag

nen werktuigen ook reeds bronzen wapens kenden.

Andersson heeft de door hem gevonden archaeologische ceramiek, naar verschillende vindplaatsen, in een zestal chronologisch opeenvolgende groepen verdeeld.

Voor deze verdeling beschikte hij over nog maar weinig stratigrafische gegevens. Hoofdzakelijk moest hij zich baseeren op de bijvondsten, speciaal: geslepen steenen werktuigen, eventueel koper en brons, voorts op stijl-critische overwegingen. In de drie oudste groepen werd het fijne aardewerk met roode scherf aangetroffen t.w.:

1. De vondsten te Ts'i-kia-ping (in Kansu): sober en streng van vorm, zonder beschildering;
2. die van Yang-Shao-Ts'un (in Westelijk Honan): beschilderd vaatwerk, samen met fraai geslepen bijlen gevonden;
3. die van Ma-Ch'ang (aan de Westelijke grens van Kansu, nu zelfs over de grens van Tibet): geschilderd vaatwerk, dat een verdere

¹⁾ Het is bekend, dat deze firma, die destijds ook te Peiping gevestigd was, direct na de ontdekking van prof. Andersson, op zoek naar dit steentijd aardewerk, naar Kansu en Honan is uitgetogen.

²⁾ De uitdrukking aeneolithisch is samengesteld uit „aes” dat op koper duidt en neolithisch, d.i. het nieuwe steenen tijdperk, dat der geslepen steenen werktuigen. Aeneolithisch is dus een overgangstijdperk van den steen- tot den bronsstijd.

Afb. 15 Prae-historische rood aardewerk kom.
Hoog: 11½ cM. Princessehof, Leeuwarden

voortzetting en ontwikkeling van de vorige groep vormt¹⁾.

De vierde groep, genoemd naar de vindplaats Hsin-tien (Westelijk Kansu), omvat vaatwerk beschilderd met drakenfiguren van Chineesch karakter, die wij soortgelijk zelfs nog op, tot de grove porseleinen behorende, potten uit den Ming tijd aantreffen. De vondst van een bronzen mes samen met dit vaatwerk wijst erop, dat wij met een cultuurlaag van omstreeks 2000 vóór Christus te maken hebben (zie Afb. 18, 19 en 20).

Groepen 5 en 6 van de verdeeling van prof. Andersson bevatten slechts grof aardewerk, dat enkel archaeologische en weinig of geen aesthetische waarde heeft. Wij kunnen aannemen dat het fijne aardewerk met roode scherf mèt de Shang-Yin dynastie, dus vóór ongeveer 1766 vóór Chr., uit de Chineesche cultuur verdwenen is.

De hypothetische groepsverdeling van professor Andersson en uitdruk-

kingen als Yang-Shao cultuur hebben in de literatuur recht van bestaan verworven¹⁾. Tengevolge van de latere stratigrafische onderzoekingen van de Chineesche archaeologen werkt deze eerste opzet thans echter eenigszins verwarrend, doch ook de nieuwe groepeerings der moderne Chineesche onderzoekers zal te zijner tijd wel blijken niet het laatste woord in deze te zijn.

Dat belangstelling in en bestudeering van ceramiek nog wat anders is dan het enkel bijeenbrengen van wat porselein of aardewerk voor den pronk of voor huishoudelijk gebruik blijkt duidelijk uit de verstrekkende conclusie, die reeds uit het betrekkelijk weinige, dat wij thans van de Chineesche archaeologische ceramiek weten, kan worden getrokken.

De vorming van het Chineesche volk en rijk en het ontstaan van de Chineesche cultuur is van oudsher een veel omstreden vraagpunt geweest. De Chineesche tradities en de Chineesche geleerden kenden aan hunne cultuur een autochthone ontwikkeling toe, vrij en afgesloten van die der omringende volken. De Westersche wetenschap zocht veelal naar Westelijk gelegen streken en volken, speciaal Mesopotamië en Egypte, vanwaar een reeds ontwikkelde cultuur door de Chineezers zou zijn meegenomen of overgenomen.

Het vinden van typisch Chineesche ceramiek (die met grijs-gauwe en zwarte scherf) naast van buitenaf, speciaal van Eurazië uit beïnvloede, vreemde ceramiek (die met fijne roode scherf en koude zwarte en roode beschildering) geeft waarschijnlijk de oplossing van deze kwestie.

¹⁾ Stijlcritisch zou ik de hoog ontwikkelde pot uit het Haagsche Gemeentemuseum (Afb. 14) aan deze derde groep willen toeschrijven (Vgl. pl. XLV-no. 7 van Dr. Wu's hierna aangehaald werk). De meer eenvoudige kom en het potje uit de Princessehof collectie (Afb. 15, 16 en 17) zouden tot een oudere groep kunnen behoren.

¹⁾ Zie: Annales du Musée Guimet, Histoire des Arts Anciens de la Chine par Osvald Sirén, Tome I: La période préhistorique. Parijs 1929. Ook in Engelsche uitgave.

Naast een autochthone cultuur in het stroomgebied van de „Hwang Ho”, de Gele Rivier, moeten wij rekening houden met cultuur-invloeden uit het Westen, die niet zelfstandig bleven voortleven, maar die tenslotte in de oudere Chineesche cultuur werden opgenomen en verwerkt.

Ik ben overtuigd, dat verdere opgravingen en ontdekkingen deze laatste opvatting wel verder zullen bevestigen.

Naast de typische Chineesche ceramiek met grijsgrauwe dikwandige scherf, die reeds in vroege, doch ook in latere stratigrafische lagen (met toepassing van intusschen gemaakte uitvindingen: draaischijf, versiering en relief en door kloppers met weefsel- en matvormen, gladmaking, zwartsmoring en polijsting van den buitenwand e.d.) voorkomt, is reeds, in een der andere vroegste lagen (direct volgende op die, waarin het optreden van het on-Chineesche fijne aardewerk met zwarte en roode beschildering overheerschend is), in den Ch'êng Tzu Yai heuvel te Lung-Shan, in de Provincie Shantung, aardewerk gevonden met een dunne, fijne, zwarte scherf, op de draaischijf gevormd. Het heeft een gladden, onversierden wand. De typisch Chineesche traditioneele bronsvormen komen reeds op een buitengewoon verfijnde manier in deze ceramiek voor. Technisch en aesthetisch staat deze groep al op zeer hoogen trap. Waarschijnlijk zijn, door de broosheid van het materiaal, er geen gave voorwerpen van opgegraven en moeten wij ons dus met reconstructies behelpen (zie Afb. 21).

Het schijnt wel, dat wij hier met een groep te maken hebben, die niet voor huishoudelijk gebruik van alle bevolkingslagen gemaakt is, maar met

Afb. 16

Binnenzijde van de kom op Afb. 15.
Middellijn: 22 cM.

een verfijnd product, dat voor tempelgebruik, andere speciale doeleinden of voor het aristocratische deel der bevolking werd gemaakt. Het komt niet alleen in Shantung, maar ook in Honan en Zuid-Mandsjoerije voor.

Dat het tot nog toe in het Westelijk gelegen Kansu (het brandpunt van de ontwikkeling van het geschilderde aardewerk met roode scherf) ontbreekt, is zeker niet toevallig.

Een groep, waaraan een soortgelijke, meer verfijnde bestemming wordt toegeschreven, doch die, alhoewel door en door Chineesch, in versiering tot nog toe een geheel op zich zelf staande plaats inneemt, is het aardewerk met fijne witte scherf, dikwandig, versierd met meanders, draken-motieven en gestyleerde monsterkoppen „t'ao-t'ie”, kortom zoo zeer gelijkend op de ornamentiek van sommige Shang-Yin bronzen, dat dit aardewerk, echter ten onrechte, voor modellen ten behoeve van het gieten van dit bronzen vaatwerk gehouden is.

Afb. 17 Prae-historisch rood aardewerk bakje uit Kansu.
Hoog: 8 cM. Princessehof, Leeuwarden

Het is gevonden voornamelijk nabij An-Yang in de ruïnes van de oude hoofdstad der Yin-dynastie¹⁾ en ook bij een andere opgraving in Honan, n.l. te Hsiao T'un, waar de stratigrafische ligging buitengewoon duidelijk was.

De diepste en dus oudste laag bevatte daar fijn aardewerk met zwarte scherf, een hoogere jongere laag grof aardewerk met grijs-gauwe scherf, de bovenste jongste laag het fijne aardewerk met witte scherf.

Waar moet worden aangenomen, dat dit laatste dateert uit de Shang-Yin dynastie (1766—1122 v. Chr.), blijkt dus, dat het grijs-gauwe volksaardewerk en het zwarte sacrale of aristocratische aardewerk vóórhistorisch, waarschijnlijk aeneolithisch zijn.

Tot nog toe zijn geen pottenbakkersovens van het archaeologische vaatwerk gevonden. Het oudste zal mogelijk oorspronkelijk vrouwen-handarbeid geweest zijn. Later, toen grootere vormen gevraagd werden en hierdoor meer krachtsinspanning vereischt werd, is het zeker door de mannen uit de dorps- of

uit de stadsgemeenschap vervaardigd.

Bijzondere producten als het fijne aardewerk met zwarte en dat met witte scherf zijn zeker in speciale werkplaatsen gemaakt. Voor het ongeglazuurde, min of meer aan „biscuit” herinnerende witte aardewerk met zijn scherf van pijp-aarde of kaolin (zie Afb. 22) is als fabrieksplaats genoemd de streek van T'zu Chou, ongeveer 17 Engelsche mijlen Noordelijk van An-Yang.

T'zu Chou beteekent: „Het district, waar porselein gemaakt wordt”. Deze stad was beroemd door haar ceramische productie gedurende den Sung-tijd en veel wat toen of in den Ming-tijd aldaar gemaakt is, wordt in onze verzamelingen gevonden, terwijl tot in onzen tijd „T'zu Chou” een actief pottenbakkers-district bij uitnemendheid is gebleven. Er is tegen deze hypothese¹⁾ voorloopig althans weinig of geen bezwaar te maken.

De stratigrafische onderzoekingen, die — na het élan daaraan door prof. J. G. Andersson gegeven — door Chineesche archaeologen, met inachtname van de richtsnoeren der Westersche archaeologische wetenschap en onder leiding van de Academia Sinica, sedert een tiental jaren zijn uitgevoerd, zijn voor ons toegankelijk geworden door het boek van dr. G. D. Wu²⁾.

Dr. Wu komt voor de prae-historische ceramiek, dat is vóór ongeveer den 19en sovereign van de Shang-Yin dynastie (ongeveer 1322 vóór Chr.)³⁾, tot de groepeerings in een zestal chronologische groepen, a.v.:

¹⁾ Zie de publicatie over dit aardewerk, uitgegeven door „The Academy of Oriental Culture, Kyôto Institute”, *Etude sur la poterie blanche fouillée dans la ruine de l'ancienne capitale des Yin* par Sueji Umehara (1932).

²⁾ The Birth of China. A Survey of the Formative Period of Chinese Civilization by Herrlee Glessner Creel, London 1936.

³⁾ Prehistoric pottery in China by G. D. Wu, Ph. D. (London), 1938.

⁴⁾ Dr. Wu's prae-historische groepeerings omvat dus ook de in het begin van de min of meer historische Shang-Yin periode vervaardigde ceramiek.

1. het fijne beschilderde aardewerk met *roode scherf*, hoofdzakelijk uit Kansu en Honan (vgl. Afb. 14 t/m 17);
2. het dunne, fijne, op de draaischijf gemaakte aardewerk met *zwarte scherf* in traditioneele Chineesche vormen, dat speciaal getypeerd is door de opgraving in den Ch'êng Tzū Yai heuvel te Lung-Shan in Shantung (vgl. Afb. 21);
3. het gewone aardewerk voor algemeen gebruik met *dikke grijs-gauwe scherf*, waaronder nabootsing van de brons-vormen: Li, Ting, Tou, Min, enz. (vgl. Afb. 13);
4. soortgelijk aardewerk met *grijs-gauwe scherf* op de draaischijf gevormd;
5. de *witte ceramiek*, uit de oude hoofdstad der Yin dynastie nabij An-Yang, die door deze vindplaats gedateerd is tusschen 1401 en 1122 vóór Chr. ¹⁾, de regeeringsperiodes der Yin keizers, in wier graven deze witte ceramiek is gevonden (vgl. Afb. 22);
6. grof aardewerk en steengoed met *grijs-gauwe, dunne, glad gemaakte scherf* (vgl. Afb. 23).

De stratigrafische basis, die dr. Wu tot leidraad heeft genomen, is absoluut juist en betrouwbaar, maar dr. Wu heeft moeten werken met het hem ter beschikking staande materiaal en dat is voor een rijk zoo groot als geheel Europa, met een bevolking van over de 400.000.000 inwoners: een twintigtal wetenschappelijk geleide opgravingen, op één enkele na, uitsluitend verricht in de zes Noordelijke Pro-

vinciën, alle in het stroomgebied van de „Hwang Ho”, de Gele Rivier.

Ongetwijfeld is dit materiaal te beperkt om er onaanvechtbare conclusies uit te kunnen trekken en het geheele tijdperk van eenige duizenden jaren er door te kunnen overzien.

Van ceramisch en archaeologisch standpunt zijn er voorts zeker aanmerkingen op de indeeling van dr. Wu te maken: het onder vreemde invloeden staande beschilderde aardewerk met roode scherf is al zoo geperfectionneerd en verfijnd, dat het zeker door een grover inheemsch type vooraf gegaan moet zijn. Het zou zeker tegen den algemeenen en overal geldenden regel der archaeologische ceramiek ingaan, wanneer dit in China anders zou zijn; het fijne gladde aardewerk met zwarte scherf op de draaischijf gemaakt, is eveneens een product, dat vooraf gegaan moet zijn door een grof product, dikwandig met grijs-gauwe althans ongezuiverde scherf. Ook hier kan op den algemeenen en overal geldenden regel worden gewezen, dat een grof en primitief product aan een verfijnd en geperfectionneerd is vooraf gegaan.

Eerst wanneer meer opgravingen in Noordelijk, zoowel als in Zuidelijk China ons nieuw materiaal geleverd hebben, zullen onze hypothesen beter gefundeerd kunnen worden.

Na de prae-historische ceramiek volgt in onze archaeologische groep dan nog die van den lateren Shang-Yin tijd (nà ongeveer 1322 vóór Chr. tot 1122 v. Chr.) en die van de Chou en Ch'in dynastieën tot 206 v. Chr. (het begin der Han periode dus). Veel weten wij van de ceramiek-geschiedenis dezer eeuwen niet; alleen aardewerk en hardgebakken steengoed met grovere, min of meer donker gekleurde scherf

¹⁾ Witte ceramiek nà den 19den sovereign van Shang-Yin overschrijdt feitelijk de tijds grens, die dr. Wu zich gesteld heeft, naar boven.

voor huishoudelijk gebruik en met typische Chineesche vormen, kennen wij uit dezen tijd.

Mogelijk zullen in deze onrustige eeuwen, die door prof. dr. J. J. L. Duyvendak¹⁾ „de Riddertijd” genoemd is, de hoogontwikkelde bronskunst voor de patriciërs, de eenvoudige pottenbakkerskunst uitsluitend voor de volksklasse bestemd geweest zijn, waardoor deze laatste kunst in ontwikkeling zou zijn achtergebleven.

Een hoofdvraag, die hierbij op den voorgrond treedt, is: Wanneer is het glazuur voor het eerst op de Chineesche ceramiek toegepast, hetzij als versiering, hetzij als middel om een pot voor vocht ondoorlaatbaar te maken. In den Han tijd vinden wij het meerendeel van het ons bekende aardewerk geheel door een geperfectionneerd loodglazuur overtrokken. Hieruit blijkt dus, dat deze uitvinding reeds vroeger moet zijn gemaakt.

Inderdaad blijkt deze groote vinding op ceramisch gebied reeds in de Shang-Yin dynastie te zijn gedaan²⁾. Onder de Yin vondsten te An-Yang was een steengoed pot, zeer hard gebakken en op de draaischijf gevormd, waarop een band geelachtig glazuur voorkomt tusschen ingeritste lijnen afgebakend. Blijkbaar is de pot zelf, als goed doorcinterd steengoed, voldoende vochtdicht geweest en is het nog precieuze glazuur schaars als versiering aangewend. Pot en versiering maken, volgens de afbeelding die prof. W. Perceval Yetts³⁾ er van

geeft (hier overgenomen als onze Afb. 24), den indruk, dat wij met een vroegen voorlooper van het zgn. proto-porselein te maken hebben, dat in den tijd tusschen Han en T'ang nader besproken zal worden.

Het in 1936 verschenen 12e Deel (1934/35) van de „Transactions of the Oriental Ceramic Society” bracht een artikel van prof. C. G. Seligman over ceramiek- en bronsvondsten vóór 1929 door dr. C. M. Heanly en prof. Joseph Shellshear op eilanden van den Honkong archipel en het daarbij gelegen vasteland gedaan, in verband met latere vondsten aldaar door laatstgenoemde en sindsdien door den Eerwaarden Pater Finn S. J. op het in dezelfde omgeving gelegen Lamma-eiland.

De voorwerpen werden deels aan de oppervlakte, deels bij aldaar voor andere doeleinden uitgevoerde zandgraverijen gevonden, zoodat uit de vondst-omstandigheden geen positieve dateeringsgegevens konden worden afgeleid, te meer niet omdat de saamhoorigheid der ceramiek- en bronsvoorwerpen niet voldoende vaststaat.

Prof. Shellshear dacht voorloopig aan een laat-Chou of begin-Han dateering; prof. Seligman zegt aan een laat-Han dateering de voorkeur te geven.

Er zou dus reden voor zijn, de vermelding hiervan tot het volgende hoofdstuk uit te stellen, doch de conclusies, die speciaal met het oog op de hier behandelde glazuur-vraag uit het artikel van prof. Seligman zijn te trekken, maken een behandeling in dit verband gewenscht.

De ceramiek-vondsten bestaan uit: a. ongeglazuurde ceramiek op de draaischijf gemaakt, goed doorbakken, hard en minder hard, soms met rood-bruine scherf, versierd met aan bronzen ont-

¹⁾ Wegen en gestalten der Chineesche geschiedenis. '35.

²⁾ Creel, op. cit., blz. 104 is ten deze zeer positief. Hobson twijfelt in zijn „Handbook etc.”, Brit. Museum (uitgave van 1937), blz. 4, nog aan Shang-Yin glazuur, doch is misschien thans van het bestaan daarvan overtuigd.

³⁾ The Shang-Yin Dynasty and the An-Yang Finds, Journal of the Royal Asiatic Society, Juli 1933. Besproken door mr. H. K. Westendorp in het bij dit Maandblad gevoegde Bulletin der Ver. v. Vrienden der Aziat. Kunst, Dec. 1933.

leend ornament. Een complete bolpot in het nabijgelegen Tung Koon gevonden en door Pater Finn opgekocht (zie Afb. 25) en een dito pot op voet uit de collectie van Mrs. Margot Holmes behooren blijkbaar tot hetzelfde type.

Laatstgemelde pot had op de tentoonstelling van 1935/36 in Burlington House reeds ten zeerste mijn aandacht getrokken (zie Afb. 26). In den catalogus dezer expositie werd de pot onder No. 107 beschreven als: „black (? N.O.) pottery” en aan de Chou dynastie toegeschreven. Ook een bolpot uit de Eumorfopoulos collectie, in Hobson's grooten catalogus (Deel I, plaat IV, no. 2) gedateerd als laat-Chou, behoort tot deze zelfde groep.

b. Aan het vorige verwante ceramiek, scherven speciaal ook met bronsornament, doch met glazuur overtrokken.

Technisch komt deze ceramiek overeen met het z.g. proto-porselein, dat gewoonlijk aan de 3e en 4e eeuw A°. Di. wordt toegeschreven. In zoover zou ik mij met de dateering van prof. Seligman dan ook wel kunnen vereenigen, al hebben speciaal de bolpotten een meer archaisch karakter en betwijfel ik zelfs of de bolpot, gevonden te Tung Koon, wel op de draaischijf is gemaakt. Naar de foto te oordeelen

zou deze pot wel ten deele of geheel met den klopper en den wrijf- of druksteen (the beater and the pad) gemaakt kunnen zijn¹⁾.

Is dit inderdaad zoo, dan zou ik dezen pot liever aan de Chou- dan aan de Han-dynastie willen toeschrijven.

De heer H. F. E. Visser, de Conservator van het Museum van Aziatische Kunst, schreef mij, dat hij op stijl-critische gronden (speciaal op grond van den stijl der nagebootste bronsornamenten) meer voor een toeschrijving aan de late Chou-dynastie gevoelt.

Zou niet de pot van Tung Koon, Chou, de andere zeker op de draaischijf bewerkte scherven en speciaal de pot uit de collectie van Mrs. Holmes, Han kunnen zijn? Technisch is dit m.i. te verdedigen, terwijl het stijl-critische ook wel goed te praten is met een beroep op het Chineesche conservatisme, speciaal in de nabootsing van traditioneele ornamentiek. Het zou de moeite waard zijn dit nader aan de voorwerpen zelf na te gaan.

(Vervolg op pag. 93)

¹⁾ Deze primitieve techniek komt bij de archaeologische ceramiek in China voor. Op de eilanden van onzen Archipel, speciaal Nieuw-Guinea, en op de Zuid-Zee-eilanden is deze techniek heden ten dage nog in zwang. Zie dr. Margret Schurig: Die Südsee-töpferei. Leipzig 1930.

TEKENINGEN UIT ARTHUR BRIËT'S JEUGD

DOOR

CORNELIS VETH

Onlangs toonde mij de schilder Th. B. van Lelyveld, die van jongen af de intieme vriend van Arthur Briët is geweest, tekeningen die deze als scholier van ongeveer zestien jaar gemaakt heeft, en vertelde mij de geschiedenis daarvan. Ik ben hem dankbaar voor deze ontdekking en voor zijn vergunning, om enkele van deze teeke-

ningen te reproduceeren met eenig commentaar.

Zij zijn er te merkwaardiger om, dat de kunstenaar, dien wij voornamelijk uit zijn coloristisch zoo fijne en persoonlijke binnenhuizen kennen — ofschoon de tentoonstelling in Pulchri Studio, een paar jaar voor zijn overlijden, ook zulke mooie portretten en

BULLETIN VAN DE VEREENIGING VAN VRIENDEN DER AZIATISCHE KUNST

SECRETARIAAT DER VEREENIGING: DE RUYTERSTRAAT 82, 'S-GRAVENHAGE. TELEFOON 114651
ADRES PENNINGM.: VAN AERSENSTR. 58, 'S-GRAVENHAGE. POSTGIRO DER VEREENIGING 188285
MUSEUM, BIBLIOTHEEK EN BUREAU CONSERVATOR: STEDELIJK MUSEUM AMSTERDAM. TEL. 20204

Vervolg van het artikel „Chineesche Ceramiek” in den hoofdinhoud.

Afb. 26 Ongeglazuurde aardewerk pot uit de coll. van Mrs. Margot Holmes. Han of Prae-Han?
Naar Seligman, „Early Pottery from Southern China”. Transact. Orient. Ceram. Soc., 12 (1934/5)

En nu het glazuur. Prof. Seligman liet het glazuur van de scherven van Lamma-eiland, dat beschreven wordt als bruin-groen, helder, glasachtig en zeer fijn gecraqueleerd, onderzoeken. Dit glazuur bleek evenmin als dat van het z.g. proto-porselein loodglazuur

te zijn, maar uit een compositie van alkali-ijzer-kalk en aluminium te bestaan ¹⁾.

Dit is een buitengewoon belangrijk feit en de hypothese, dat het Han loodglazuur een Westersche import is, wordt hierdoor zeer waarschijnlijk ²⁾.

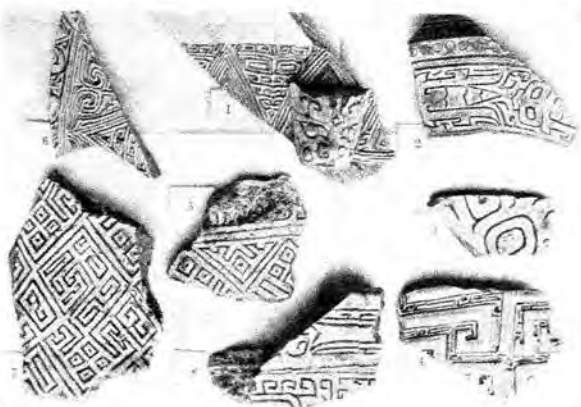
Afb. 19 Grove porseleinen pot. Ming periode.
Mus. v. Aziat. Kunst, Amsterdam. (Legaat van Driel)

Afb. 20 Grove porseleinen pot. Ming periode. Hoog:
36 cM. Uit de coll. Verbeek, Prinsessehof, Leeuwarden

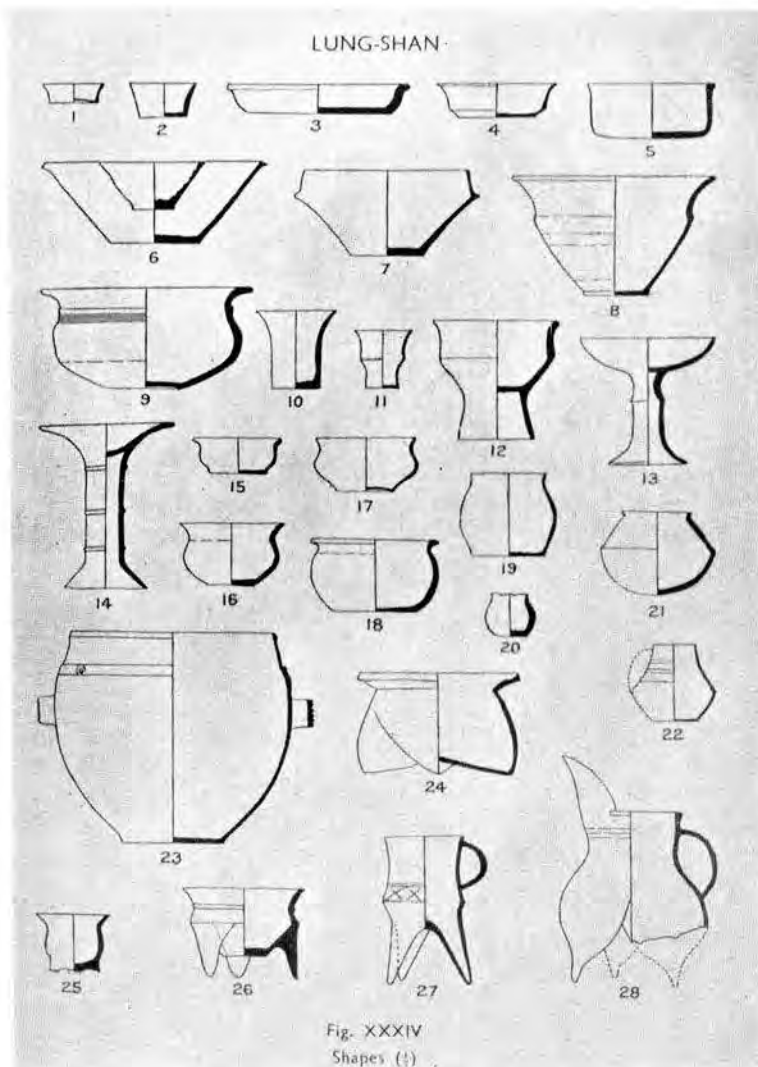

Afb. 18 Prae-historische Pot uit Hsin-tien
Naar Sirén, *Hist. of Early Chin. Art*

Afb. 22 Witte ceramiek uit de Yin periode
Naar Eberhard, „Bericht über die Ausgrabungen bei An-Yang (Honan)“,
Ostas. Zeitschr., 1932

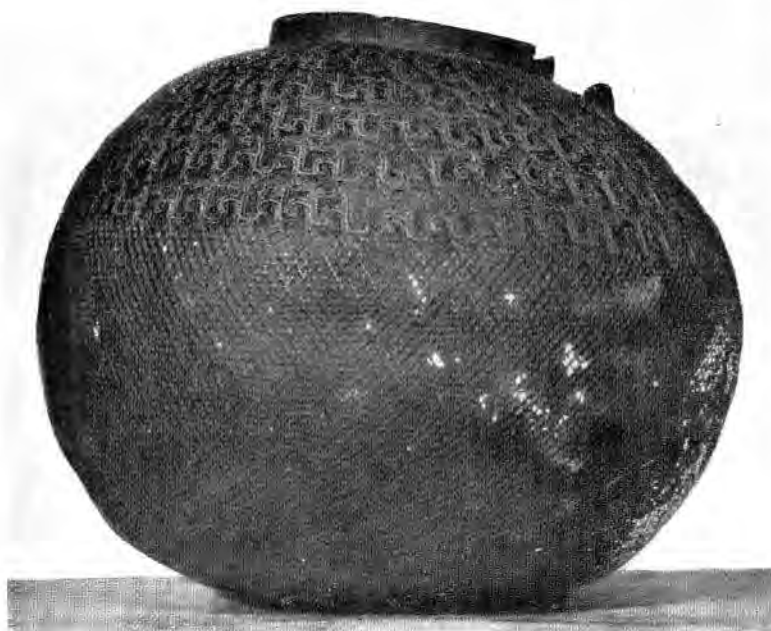
Het in den T'ang tijd gebruikte glazuur is hoofdzakelijk uit lood gemaakt, doch een gedeelte hiervan, van strooge gele kleur en zeer fijn gecraqueleerd, is zóó los aan de onderliggende scherf

Afb. 21 Reconstructies van het prae-historische zwarte aardewerk uit Ch'eng Tzū Yai
Naar Wu, „Prehist. pottery in China“

Afb. 23 Grijs-gauw aardewerk en steengoed uit de Shang-Yin periode
Naar Creel, „The Birth of China“

Afb. 25 Ongeglazuurde aardewerk pot, gevonden in de buurt van Hongkong. Prae-Han?

Naar Seligman, „Early Pottery from Southern China”.
Transact. Orient. Ceram. Soc., 12 (1934/5)

Afb. 24 Shang-Yin pot versierd met glazuur-band
Naar Yetts, „The Shang-Yin Dyn. and the An-Yang Finds” (*J.R.A.S.*, '33)

verbonden en spat zoo gemakkelijk af, dat ook hier aan de mogelijkheid van een glazuur uit alkali te denken is, tenzij de zachtheid van de onderliggende scherf de reden voor dat defect is.

Een tweede belangrijke conclusie van prof. Seligman is, dat hiermee is bewezen, dat de oude hypothese: als zou in Zuid-China een onbeschaafde bevolking hebben gewoond, die van Midden-China uit de cultuur had ontvangen, zeker onjuist is. Toen de Han keizer in 111 vóór Chr. het zelfstandige vorstje, dat te Canton resideerde, vrij gemakkelijk overweldigde, viel hem Kuangtung en Kuanghsi, alsook Tonkin

toe. Dat dit toen reeds cultureel ontwikkelde streken waren, bewijst ons de aldaar gevonden ceramiek.

Waar de Chineesche invloed op den Indischen Archipel speciaal van Zuid-China is uitgegaan, is deze conclusie voor de aldaar gevonden Chineesche ceramiek ook van veel belang.

Erratum. Blz. 54, regel 15 v.b. (linker kolom) der Februari aflevering moet luiden: „de eerste 10 jaren van de 20e eeuw...”.

¹⁾ Het is bekend, dat het veel vroegere glazuur op het Egyptische aardewerk een alkali-glazuur is. Het Princessehof is als ceramiek-Museum ook in het bezit van een mooie verzameling dergelijk Egyptisch aardewerk (vaatwerk, grafbeeldjes, „usjebti's”, amuletten, kralen, ringen enz.). De zich hieronder bevindende met blauw glazuur overtrokken aardewerk ring van Tutankhamen (XVIIIe dynastie) dateert uit ± 1350 vóór Chr., doch sommige soortgelijke, vóórhistorische kralen kunnen zelfs aan de Ie dynastie (± 3500 v. Chr.) worden toegeschreven.

²⁾ De geglazuurde tegels te Babylon, die geheele tempelfaçades vormen, leveren het bewijs, dat de loodglazuren reeds vóór Chr. in Mesopotamië in de hoogste volmaking bekend waren.

CHINEESCHE CERAMIEK

DOOR

NANNE OTTEMA

III. DE GRAF-CERAMIEK UIT DE HAN DYNASTIE (206 VÓÓR—220 NA CHR.)

Nadat ik in 1910 de destijds te Bergum tentoongestelde Indische verzameling van den heer A. Tj. van der Meulen had overgenomen en de door hem samengestelde uitvoerige catalogi had bestudeerd, was het mij wel duidelijk geworden, dat er Chineesch aardewerk uit T'ang tijden in den Indischen Archipel was ingevoerd, iets waarop ik in 1917 dan ook reeds de aandacht heb gevestigd ¹⁾.

Dit is volstrekt niet verwonderlijk, wanneer wij er de oude Chineesche berichten op naslaan en zien, dat bijvoorbeeld de Boeddhistische monnik

¹⁾ Zie „Gids voor de Verzameling van Indonesische en Chineesche Kunst in het Prinsessehof te Leeuwarden”, blz. 70, noot 2, alsook verscheidene opmerkingen in denzelfden geest door mij gemaakt in de verschillende jaarverslagen van het Prinsessehof van 1917 af. Zie ook mijn artikels in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 10 en 11 September 1932 over oude Chineesche ceramiek in Indië.

Fa-hsien van 400 tot 414 van China uit het Indische vasteland en den Indischen Archipel bereisde, terwijl in de volgende eeuwen herhaaldelijk van wederzijdsch handelscontact sprake is.

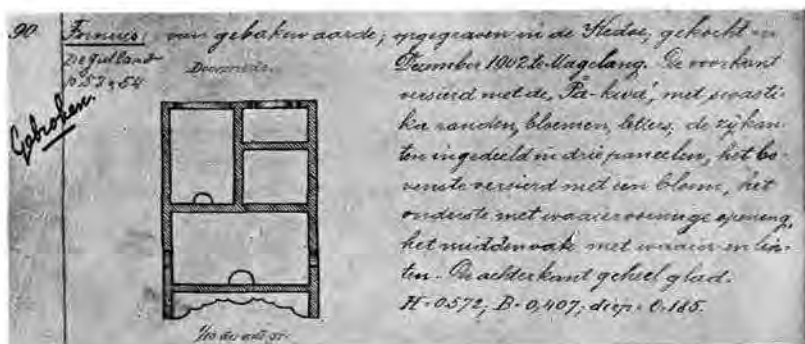
De bekende voorstelling van een groote zeejonk, waarmee dergelijke tochten werden gemaakt, op een van de reliëfs van den Boroboedoor, spreekt zoozeer tot onze verbeelding, dat ik niet kon nalaten deze hierbij te laten afbeelden. (Afb. 27).

Nu was mij natuurlijk niet ontgaan, dat er ook reeds eerder, tijdens de Han dynastie, in de eeuwen direct vóór en na Christus' geboorte dus, contact was geweest tusschen Indië en China; vandaar dat ook waarschijnlijk Han aardewerk in den Indischen Archipel te vinden zou zijn.

Onder de ceramiek in de verzame-

Afb. 27. Op Java aankomend schip uit de eeuwen vóór ± 800 A^oDⁱ, afgebeeld op den Borobodoer

Afb. 28.

Catalogus-fiche uit de, in het Prinsessehof opgenomen, verzameling A. Tj. van der Meulen

ling van van der Meulen was wel geen voorbeeld daarvan aanwezig, maar zijn catalogus bevatte een korte beschrijving en tekening van een keukenfornuisje of oventje van aardewerk, door hem in 1902 op Midden-Java verworven. Bij vergelijking met dergelijke voorwerpen uit Han graven in China kan het moeilijk iets anders geweest zijn dan een in Midden-Java gevonden stuk Chineesche grafceramiek uit den Han tijd.

Helaas bleek uit een aantekening door van der Meulen op zijn catalogus-fiche, dat het fornuisje bij het transport uit Indië gebroken was, terwijl ook

de scherven ervan jammer genoeg niet bewaard zijn gebleven. Bij navraag kon mij geen andere inlichting gegeven worden dan dat het een fornuisje van grof aardewerk geweest was.

Afbeeldingen van het verloren gegane miniatuur-fornuisje en van drie dergelijke fornuisjes uit den Han tijd

(naar Laufer) spreken m.i. echter duidelijk genoeg (Afb. 28 en 29).

Uit een aantekening op de fiche blijkt, dat de vervaardiger ervan (een Indonesische leerling van van der Meulen), zelf geen deskundige, er Gulland's boek over Chineesch porselein bij geraadpleegd heeft. De gaten boven in het oventje, waar de pannen in komen te staan, zijn duidelijk te herkennen, terwijl ook door Laufer allerlei voorwerpen en emblemen worden genoemd, die en relief op deze oventjes zijn gemodelleerd.

Het Pa-kwa teeken, dat aan den

Afb. 29.

Drie fornuisjes Naar Laufer, „Chinese Pottery of the Han Dynasty“

legendarischen keizer Fu-hsi (2852—2738 vóór Chr.) wordt toegeschreven, meander- en swastika-randen komen inderdaad ook meer op vroege Chineesche ceramiek voor.

Soortgelijke grafvondsten van Chineesch aardewerk uit den Han tijd, aangetroffen in Tonkin en Annam, in landen dus, die de zeevarenden van China op den Indischen Archipel passeerden en aandeden, leveren een nader bewijs van de verspreiding hiervan ook buiten China¹⁾. Deze vondsten, evenals die in de omgeving van Canton en Hongkong, bewijzen dat Zuid-China, het land vanwaar de Indische Archipel van de Han tijden af zijn Chineeschen import ontving, toen reeds een land met een eigen hoog ontwikkelde cultuur was.

De vondsten door den heer van Orsoy de Flines in West-Borneo, Midden- en Zuid-Sumatra van buitengewoon fraaie grafceramiek uit den Han tijd zijn niet alleen geheel in overeenstemming met bovenstaande feiten, doch leveren buitendien het bewijs hoe algemeen en intens de Chineesche beschaving omstreeks Christus' geboorte reeds over den Indischen Archipel verspreid was²⁾.

De val van de Chou dynastie, die bijna negen eeuwen over China had geregeerd, werd bevorderd door de keizers van de Ch'in dynastie (255—206 v. C.), die in hun bestuur van nauwelijks een halve eeuw veel onrust over het Rijk brachten, doch die de wegbereiders waren voor de Han dynastie.

De eenige keizer van beteekenis, dien deze dynastie heeft voortgebracht, was Shih Huang ti (259—210 v. C.), die bekend en berucht is, omdat hij den Grooten Boekenbrand heeft gelast, waarbij alle geschriften van geschiedkundigen, letterkundigen en verderen ideëelen aard van vroegere generaties moedwillig werden vernietigd. Hierdoor, en door het uitvoeren van moorden en deportaties op groote schaal, veroorzaakte hij een kloof tusschen de oude traditioneele beschaving en die van den komenden tijd, een kloof, die niet alleen in de algemeene cultuur, doch ook op het speciale gebied van de ceramiek te bemerken is.

Naast zijn destructief werk op enorme schaal legde hij echter ook den grondslag van het wereldrijk, dat China onder de Han keizers zou worden, onder meer door een aanvang te maken met den aanleg van den Grooten Muur, die grootste „Limes” ter wereld, die door vele eeuwen heen het Hemelsche Rijk moest beschutten tegen de invallen der Mongolen en Tartaren uit Noord-Azië.

Behoudens een kleine onderbreking omtrent Christus' geboorte, waardoor de Han dynastie in een vroegen (Westelijken) tak vóór 25 en een lateren (Oostelijken) tak na 25 A°Dⁱ is verdeeld, zijn de Han keizers ruim 400 jaren aan het bewind geweest. In dien tijd is China als wereldrijk opgebouwd en uitgebreid en zijn de grondslagen voor de latere Chineesche cultuur gelegd.

Het is voor China de tijd van staatsopbouw en opkomend imperialisme. De ceramiek kon zich onder dit krachtige bestuur buitengewoon veelzijdig ontwikkelen. Reeds in 1897 wees Bushell er op, dat in Chineesche collecties steengoed potten met donkerroode scherf worden aangetroffen, die aan den Han tijd worden toegeschreven. Een exem-

¹⁾ Zie: O. Jansé, Rapport préliminaire d'une mission archéologique en Indochine 1934/1935. *Revue des arts asiatiques*, IX, 3 en 4; X, 1.

²⁾ Zie jaarverslagen 1934 en 1936 en jaarboeken 1936 en 1937 Koninkl. Bataviaasch Genootsch. v. Kunsten en Wetensch.

Afb. 30. „Hu”, wijnvaas, donkergroen glazuur.
Hg.: 50 cM. Princessehof, Leeuwarden

plaat met diep-groen, verweerd glazuur overtrokken, destijds in de Dana collectie te New-York, thans in het Museum te Boston, droeg het jaartal 133 vóór Chr., als een latere inscriptie.

Deze wijnvaas „Hu” is afgebeeld in Hobson's Chinese Pottery and Porcelain Dl. I, plaat 2, fig. 1, en heeft geheel het type van de ons bekende brons-nabootsende, in Han graven gevonden, vazen (vgl. Afb. 30).

Bushell beeldt als fig. 49 van zijn beschrijving van de Walters collectie een vaas af van steengoed met bruin-roode scherf, bekleed met een dun maar stralend glazuur, diep-groen als een cameliablād; volgens hem een Han reliek, afkomstig uit de collectie van

FIG. 49.—Ancient Stoneware of the Han dynasty, coated with a dark-green glaze.

Afb. 31. Reproductie uit Bushell's luxe-catalogus der Walters collectie

Chang Yin-huan, een vroegeren Chineeschen gezant te Washington (zie Afb. 31).

In de Princessehof collectie heb ik een steengoed (of rood aardewerk) vaas, overtrokken met een diep glanzend glazuur, groen als een blad van een camelia, die ook blijkens zijn vorm verwant is met de Han vaas uit de collectie Chang Yin-huan. Toen ik dit stuk verwierf, hoopte ik een Han reliek te

Afb. 32. Steengoed vaas met bruinroode scherf en doorzichtig, stralend glazuur, helder groen als een Camelia blad. Hg.: 32 cM. Princessehof, Leeuwarden

hebben aangetroffen. De in de foto duidelijk zichtbare slappere contour en de eenigszins convex afgedraaide voetbodem gaven mij echter de overtuiging, dat ik met een nabootsing van een Han type te doen had, niet onwaarschijnlijk een te Fat shan ten Zuiden van Canton vervaardigd stuk aardewerk, dat om zijn algemeenen habitus zeker nog wel aan den Ming tijd mag worden toegeschreven (Afb. 32).

De groote massa Han aardewerk is echter tot ons gekomen uit de graven van dien tijd, die uit ruime, van gebakken steen en en relief versierd aardewerk opgetrokken kelders met ver-

Afb. 33. Pilaar van lichtgrijze, gebakken aarde, on-geglazuurd, afkomstig van een Han graf. Hg.: 60 cM. Princessehof, Leeuwarden

Afb. 34. Vier versierde afsluitstukken van dakpannen. Han, ten deele mogelijk iets later. Donker-grijze of dofzwarte aarde, ongeglazuurd. D.: 15 en 17 cM. Princessehof, Leeuwarden

scheidene vertrekken bestonden¹⁾). Fragmenten van de ceramiek, waaruit dergelijke Han grafkelders zijn opgetrokken, vindt men in de Princessehof collectie in den vorm van een pilaar of deurpost van licht-grijs, ongeglazuurd aardewerk met de afbeelding van een t'ao t'ieh masker en van staande menschenfiguren²⁾ (Afb. 33), terwijl voorts eenige eindstukken van dakpannen, ongeglazuurd, van donker-grijze of dofzwarte aarde, versierd met opschriften en emblemen, in deze verzameling aangetroffen, gerekend kunnen worden van soortgelijke herkomst te zijn (Afb. 34).

De inhoud van deze Han graven

¹⁾ The ancient caves of Szechwan province, China by David Crockett Graham, Smithsonian Inst., Washington 1932 en Jansé, op. cit. (noot 1 op blz. 145).

²⁾ Deze figuren worden beschouwd wachters, „gardiens”, van het graf te zijn. Vgl. Briques et objets céramiques funéraires de l'époque des Han, appartenant à C. T. Loo & Cie., publiés par Olov Jansé (Parijs 1936).

Afb. 35. Nabootsing van een woning van een Chineeschen boer in een Han graf gevonden. Groen geglaazuurd aardewerk met zilverglans. Princessehof, Leeuwarden

Afb. 36. Lepel en comfoor. Groen geglaazuurde Han grafceramiek. Princessehof, Leeuwarden

bestond uit allerlei voorwerpen, die den overledene op zijn reis naar, en verblijf in het hiernamaals nuttig konden zijn. Een eenvoudig huisje van een type als nog bij Chineesche boeren in gebruik, een lepel, een comfoor en een paar wijnkruiken „Hu” enz., zijn voorbeelden hiervan in de Princessehof collectie (Afb. 35 en 36). (Vervolg op pag. 158.)

De eerste vaas van het type, dat op blz. 159 en 160 van het Mei Bulletin beschreven werd (zie ook Afb. 37 en 38 aldaar), is naar Nederland overgebracht door wijlen Ir. G. J. van den Broek. Het stuk werd omstreeks 1922 te Peking gekocht en is thans in bruikleen bij het Haagsche Gemeentemuseum. H. F. E. Visser heeft deze vaas uitvoerig besproken in de December aflevering 1926 van *The Burlington Magazine*. Hij haalt daar de meening van verschillende autoriteiten aan, die alle vrijwel overeenkomen met de dateering door Bosch Reitz: „Han of iets later”.

Ik heb volstrekt geen bezwaar de groep in haar geheel een dateering als „Han tot Zes Dynastieën” (206 vóór — 589 na Chr.) te geven, doch dan

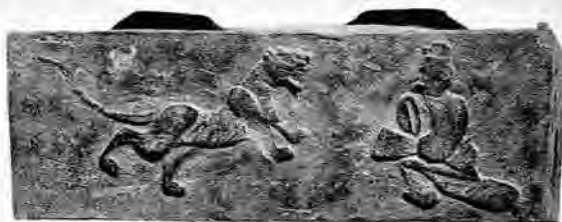

Afb. 39. Zilveren t'ao-t'ieh hengel, vermoedelijk van een zilveren vaas. Huai stijl (vóór Han). Museum van Aziatische Kunst, Amsterdam

met de toevoeging, dat het nergens is bewezen, dat deze techniek ook niet vóór Han of na de Zes Dynastieën is voorgekomen. Bovendien zou ik hier het accent willen leggen op Han, zooals ook Bosch Reitz, die veel van dit aardewerk in Amerika gezien heeft, reeds deed.

Ir. van den Broek was in China werkzaam bij de uitbreiding van den Lung Hai Spoorweg, die van Hsian fu, dwars door Honan, ten Zuiden van de Gele Rivier langs Honan fu (Loyang) en Kaifêng Westelijk naar Hsü-chou fu en de zee loopt. Bij deze spoor- en havenwerken waren Nederlandsche ondernemers betrokken en het is zeker niet toevallig, dat in de publicatie van het Museum van Toronto juist ook deze spoorlijn genoemd wordt als het brandpunt van de Han-tegel graven en dat de vondsten van dit type aardewerk, hetzij dan van Han, hetzij van Zes Dynastieën herkomst, sinds 1922 in Europa op de import-markt voorkomen.

De wijnvaas in de Princessehof collectie (Afb. 37-38 op blz. 160 van het Mei Bulletin) is versierd met witte pàte en roode, rose en gele kleuren. Wat deze vaas betreft, is m.i. twijfel aan een Han dateering uitgesloten, terwijl zelfs voor een toeschrijving aan vroeg- of Westelijk Han (206 vóór — 25 n. Chr.) wel iets te zeggen is. Een

Afb. 40. Zijkant van een Han oventje. Reliëf versiering analoog met een gedeelte van de beschildering der vaas in het Princessehof (Afb. 37)

Afb. 41.

Han graffiguur
Naar Sirén, „A History of Early Chinese Art”

Afb. 42. Han oventje der collectie Loo
Naar Jansé, *Briques etc. de l'époque Han*, app. à C. T. Loo & Cie.

en ander op de volgende gronden: de klassieke en fraai geproportioneerde bronsvorm van de vaas; voorts de beide ooren in den vorm van „t'ao-t'ieh” maskers, die b.v. overeenkomen met de ooren van een zilveren Huai stijl vaas in het Museum van Aziatische Kunst te Amsterdam (Afb. 39).

Ook de op de vaas voorkomende tijgers, draken en vogels zijn identiek met afbeeldingen op tegels enz., terwijl ook de man, die ongewapend den strijd tegen den tijger durft opnemen, in beide gevallen op gelijke wijze is afgebeeld met lange, de handen beschermende, mouwen (zie Afb. 40). Vgl. ook de platen van Han grafceramiek in het Royal Ontario Museum te Toronto, afgebeeld in de publicatie van White.

De van den Broek vaas is m.i. laat- of Oostelijk Han (25-220 n. Chr.) te dateeren op grond van de gelijkenis in vorm en versiering met de vaas uit het Britsch Museum, die Hobson „probably 3rd century” noemt.¹⁾

De moeilijkst te dateeren groep is die van de grafplastiek. De statige

¹⁾ British Museum. Handbook of the Pottery & Porcelain of the Far East by R. L. Hobson, C.B. 1937. Fig. 10.

Afb. 43. Graffiguur (vrouw). Han, mogelijk iets later.
Coll.: A. Schoenlicht, den Haag

figuren uit de collectie Schoenlicht (voor een dgl. figuur zie Afb. 41) zijn zeker Han, want ze komen identiek voor op oventjes, afgebeeld in Jansé's publicatie der collectie Loo (Afb. 42).

Ook graffiguren van de soort als afgebeeld in dit Bulletin van Jan. j.l., blz. 31 en uit de collectie Schoenlicht (Afb. 43) zou ik op grond van stijlverwantschap met de vorige als Han willen dateeren, al geef ik toe, dat deze toeschrijving als meer subjectief of hypothetisch kan worden aangevochten.

Dat deze figuren en paarden in deel I van den catalogus der Eumorfopoulos collectie, die in 1925 verscheen, nog als Zes Dynastieën ceramiek worden gedateerd, zegt m.i. niet veel, daar toen in Europa het maken van een scheiding tusschen de Han en de Zes Dynastieën grafplastiek zeker niet mogelijk was. Sirén, die zijn verzameling zelf in China bijeenbracht, was in datzelfde jaar reeds beter ingelicht.

Een zeker belang hebben de hier besproken wijnvazen nog, omdat zij met enkele beschilderde leemen tegels¹⁾ als oudst bewaarde voorbeelden van Chineesche schilderkunst genoemd worden (zie Afb. 1, blz. 62, van dit Bulletin van Febr. 1939).

Wij mogen hierbij echter niet over het hoofd zien, dat de Chineesche schilders, wier werken uit T'ang en Sung tijden in origineel of in copie bewaard zijn gebleven, meer calligraphen en poëten waren en dat de artisten, die de Han vazen beschilderden, tot het pottenbakkers-gilde behoorden. Tusschen beiden bestond dezelfde afstand als in de 17e eeuw bij ons tusschen de grootmeesters onzer schilderschool en de Delftsche tegelschilders.

¹⁾ Museum of Fine Arts, Boston. Chinese Paintings. Han to Sung periods. By K. Tomita. Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1938.

CHINEESCHE CERAMIEK

DOOR

NANNE OTTEMA

IV. TUSSCHEN HAN EN T'ANG (DE Z.G.N. TIJD DER ZES DYNASTIEËN, 220—589)

Oppervlakkig gezien, zouden wij ons t.a.v. het onderwerp dezer studie niet uitvoerig behoeven te bemoeien met dezen tijd van overgang en volksverhuizing, omdat ceramiek uit dien tijd tot voor kort nog maar sporadisch bekend was en eerst opgravingen in de laatste twintig jaar in ruime mate materiaal hebben verschaft. Dat deze ceramiek vóór 1922 uit China naar het Westen gekomen is, was mij niet gebleken. H. F. E. Visser deelde mij echter mede zich zeer positief te herinneren, dat Hobson hem in 1920 in het British Museum graffiguren der Zes Dynastieën toonde. De beroemde

Engelsche kenner meende toenmaals, dat er geen reden voor was de bewuste stukken vóór T'ang te dateeren; Visser, toentertijd een beginneling, waagde het echter de figuren met prae-T'ang te betitelen.

In Ned.-Indië is, voorzoover mij althans bekend, niets van de onderhavige soort gevonden, hoewel, naar wij uit de reis van Fa-hsien, in het begin van de 5de eeuw, hebben gezien, ook in de Zes Dynastieën periode het contact tusschen China en den Ned.-Indischen Archipel niet verbroken is geweest. In de onrustige tijden tusschen de krachtige en expansieve Han en

T'ang dynastieën was China echter zoo in en tegen zichzelf verdeeld en in strijd gewikkeld — een strijd, die met een splitsing in Noord- en Zuid-China gepaard ging (386–589) —, dat het in die eeuwen zeker geen grooten invloed naar buiten uitgeoefend kan hebben.

En toch wisten de nijvere pottenbakkers van het Hemelsche Rijk ook in deze onrustige tijden een resultaat te bereiken, dat op zichzelf reeds belangrijk genoeg is om de Chineesche den eersten rang te verleen en boven alle pottenbakkerskunst van welk land en van welken tijd ook. In dezen tijd werd n.l. het kaolin, de porselein-aarde, toegepast bij hard doorbakken, goed doorcinterde ceramiek; daardoor werd de eerste schrede gezet, noodig voor de uitvinding van het porselein.¹⁾

Typisch scherp afgedraaide, hard doorbakken, ten deele nog met een onvolmaakt, gemakkelijk tot afspatten en afschilferen geneigd, geel- of groenachtig, alcali-houdend glazuur versierde, rossig-gauwe steengoedachtige vazen van klassiek ceramischen vorm, die door hun helderen klank de kaolinscherf verraden, worden, in overeenstemming met de door Laufer geleverde bewijzen, als proto-porselein aangeduid en aan de 3de à 4de eeuw toegeschreven.

Vermoedelijk gaat aan een en ander een lange ontwikkelingsphase vooraf, waarop ook de vroeger vermelde pot uit de An-Yang vondsten wijst (zie mijn tweede artikel in het Maart nummer, blz. 82 en Afb. 24 op blz. 96). Een pot van dit proto-porselein uit de Princessehof collectie, is hierbij afgebeeld als Afb. 44.

¹⁾ Het witte aardewerk uit den Yin-tijd, gevonden te An-Yang en van pijp-aarde of kaolin vervaardigd, kan zeker geen aanspraak op de benaming porselein of proto-porselein maken, omdat dit aardewerk slechts weinig doorbakken, zacht en gemakkelijk met een mes te bekrassen is, zooals o.m. blijkt uit de scherf ervan aanwezig in de Princessehof-collectie.

Afb. 44. Steengoed vaas van z.g.n. proto-porselein. 3e à 4e eeuw. Hg.: 32 cM. Fraaie ceramische vorm. Afschilferd alcali glazuur. Princessehof, Leeuwarden

Aan de Zes Dynastieën, speciaal aan de in Noordelijk China gevestigde Wei dynastie (386–535), worden ook ongeglazuurde figuren, medegegeven in graven, toegeschreven. Zij hebben een typisch zachte, grijs-gauwe scherf, dikwijls met koude verf in roode en zwarte kleuren bestreken.

Zooals gezegd, is dit type betrekkelijk sinds kort in Europa bekend geworden. Wijlen Eumorfopoulos schrijft in de voorrede van zijn catalogus, dat hem in 1922 de eerste exemplaren werden aangeboden. Volgens anderen (zie aanhef dezes) zijn zij reeds in 1920 naar het Westen gekomen.

Een paar figuurtjes der onderhavige soort, voorbeelden van goede modelleering en zuiver Chineesch karakter,

Afb. 45. Graffiguren, Zes Dynastieën periode. Hg.: 18—21 cM. Prinsessehof, Leeuwarden

heeft het Prinsessehof eenige jaren geleden van den bekenden Haagschen verzamelaar van Chineesche ceramiek, den heer A. Schoenlicht, ten geschenke ontvangen (Afb. 45). Ook het liefelijke, zittende figuurtje van een vrouw uit dezelfde collectie, is een typisch Wei figuurtje (zie dit Maandbl. van Nov. 1939, blz. 349). M.i. heeft deze vrouw een muziekinstrument, een soort mondharmonica, in de hand. Blijkbaar hebben wij hier te doen met een figuur uit een harem-orkestje van den een of anderen patriciër uit de 3de à 6de eeuw. De Nederlandsch-Aziatische Handelsmij. te Amsterdam bezit een compleet der-

gelijk orkestje, bestaande uit negen musicerende vrouwen (Afb. 46).

Door deze karakteristieke grafceramiek is de dynastie waaraan zij wordt toegeschreven, n.l. de Noordelijke Wei dynastie (386—535), voor een studie der Chineesche ceramiek van bijzonder belang. Deze dynastie werd gevestigd door uit het Noorden opdringende Mongoolsche en uit het Westen binnenvallende Turksche stammen. Beide sinificeerden zich gemakkelijk door het overnemen van menig element der oude Chineesche beschaving. Zij werkten daarbij bloedververschend op de tot verwijving neigende, verfijnde Chineesche cultuur.

De aan deze beschaving toegeschreven grafceramiek heeft niet alleen bijzondere technische hoedanigheden (grijs-gauwe scherf en dito uiterlijk), doch ook speciale cultuur- en aesthetische eigenschappen. De kleederdracht onderscheidt zich duidelijk van die der Han en T'ang; zij wijst zeker op buiten-Chineesche invloeden. Tevens valt de eigenaardige, slanke habitus der Boeddhistische en andere figuren uit dit tijdperk op. Zij vertoonen een karakteristiek Chineesche, meestal onpersoonlijke, traditioneele gelaatsuitdrukking en streng gestyleerde, als het ware geplisseerde, afhangende gewaden.

Afb. 46. Harem orkest. Zes Dynastieën periode. Nederl.-Aziatische Handelsmij., Amsterdam

Afb. 47. Gezadeld paard. Zes Dynastieën periode. Hg.: 17,5 cM. Gemeentemuseum, den Haag

Sommige staande figuren hebben zelfs een typisch abnormale lengte, zooals b.v. de vrouwenfiguur, in bruikleen bij het Museum van Aziatische Kunst (zie dit Maandbl., Nov. 1939, blz. 351).

De ruitersport moet bij deze stammen van nomaden-afkomst sterk ontwikkeld en geliefd zijn geweest. Ook hier een kenmerkend stilistisch verschil, eenerzijds met de dikke, gedrongen,

Afb. 48. Fragment van een „rubbing” van een Boeddhistisch voetstuk, gedateerd 525 (vgl. met Afb. 47)

volgens een bepaalde traditie uitgebeelde typische paradepaarden der steenen Han reliëfs, anderzijds met de zwaar gebouwde, massieve paarden, geschikt voor de zwaar gewapende ruiters, die wij uit de achtste en het midden der negende eeuw der T'ang dynastie kennen.

De bevallige paarden der Noordelijke Wei dynastie, waarvan de eerbiedwaardige hoofdstad Lo-yang het staatkundige en geestelijke middelpunt was,¹⁾ zijn echte raspaarden, met elegant gekromden nek, dansend op hun fijne pootjes. De eigenaars, trotsch op hun rijdieren, dosten ze fraai uit met wuivend neerhangende schabrakken. Zeker zijn ook de eenvoudige pottenbakkers, die deze kunstwerken maakten, zelf goede ruiters geweest.

Een karakteristiek en zeer fraai voorbeeld van zulk een Wei paard, is het

¹⁾ Loyang in Honan, ten Z. van de Gele Rivier, wordt in T'ang tijden genoemd als plaats, waar ceramiek wordt gemaakt. Zie: Map 2, List of the Pottery & Porcelain Factories of China by A. L. Hetherington (1921).

stuk der collectie Westendorp, kort geleden in dit Maandblad afgebeeld (Nov. 1939, blz. 352). In een andere Nederlandsche verzameling komt een analoog stuk voor, dat thans, als bruikleen, in het Museum van Aziatische Kunst tentoongesteld is. Tot een eenigszins gewijzigde groep behoort voorts het prachtige fragment uit het Haagsche Gemeentemuseum, dat ik hier als Afb. 47 bijvoeg. Het is de verdienste van wijlen Mr. Gallois, het stuk voor zijn Museum te hebben verworven. Hij publiceerde het in dit Maandblad van Oct. 1929 en voegde er de hier als Afb. 48 afgedrukte „rubbing” of „Abklatsch” bij. Het jaar 525 valt nog in de Wei dynastie; Gallois heeft met het vinden van dit bewijsstuk derhalve een uitstekende vondst gedaan.

Het verschil tusschen Wei en T'ang grafpaarden (de laatste soort is veel bekender, doordat er ettelijke malen meer stukken van voorkomen dan van de Wei paarden), is treffend gekenschetst door Grousset in zijn „*Les Civilisations de l'Orient*” (III, *La Chine*, p. 217). Sprekende over de paarden in de T'ang plastiek (grafpaarden, zoowel als in steen gebeeldhouwde dieren), zegt hij:

„Au lieu des hauts destriers et des élégantes haquenées de l'époque Wei, à l'encolure si curieusement surélevée par rapport à la croupe, nous avons souvent affaire désormais à des bêtes massives et trapues, sortes de percherons, qui rappellent les chevaux sâsânides”.

Grousset's vergelijking van de Wei paarden met elegante hackney's, van de T'ang paarden met zware „percherons”, is juist datgene, waarop ook ik de aandacht wilde vestigen.

Onder de typische Wei grafplastiek

Afb. 49. Fazanten. Zes Dynastieën periode. Hg.: 21 cM.

Coll. J. F. H. Menten

komen stukken voor van zeldzaam fraaie en levendige uitbeelding (zie b.v. onze Afb. 49 en 50). Uitgelezen exemplaren ervan vindt men in dit Maandblad van November 1939 afgebeeld. De mensen- en dierenfiguren der collecties Schoenlicht, Oppenheim, uit het Museum te Berlijn, het Mu-

Afb. 50. Fabeldieren. Zes Dynastieën periode. Hg.: 16 cM.

Coll. J. F. H. Menten

Afb. 51. Gezicht op den Grooten Muur Naar Sirén, „A History of Early Chinese Art“

seum van Aziatische Kunst en uit de collectie Westendorp, wedijveren om den voorrang.

Ik verbeeld mij niet, met het bovenstaande ook maar eenigszins een overzicht te hebben gegeven van de pottenbakkerskunst uit deze eeuwen van volksverhuizing en voortdurend indringen van aangrenzende Nomaden stammen binnen de omheining der met de Noordelijke landsgrenzen samenvallende Chineesche muren; dat architectonische monument, waaraan velerlei bouw-ceramik verwerkt is (zie Afb. 51). Slechts op enkele, ons min of meer toevallig bekend geworden, uitingen der ceramik uit deze vier eeuwen, ten deele aan een bepaalde dynastie en een bepaalde landstreek toegeschreven, ten deele van nog onbekende herkomst¹⁾,

¹⁾ Mag het vinden van een aan het z.g.n. proto-porselein uit de 3de en 4de eeuw verwanten pot te An-Yang een reden zijn om dit proto-porselein aan de omgeving van An-Yang toe te schrijven? An-Yang ligt in de Noordelijke punt van Honan, niet ver van het

heb ik de aandacht kunnen vestigen.

Toch hebben ook de andere dynastieën, die in dit 400-jarige tijdvak van volksverschuivingen hebben geheerscht, hun eigen min of meer typische ceramik gekend. Zoo worden aan de Liang dynastie, die van 502-557 in Zuid-China regeerde, eigenaardige draakenfiguren, eigenlijk chiméra's in de gedaante van gevleugelde, fantastische beesten met een

leeuwenkop, toegeschreven. In steen gehouwen en van zeer groote afmetingen, worden zij als wachters bij de graven van keizers en notabelen in Honan en in de omgeving van de oude hoofdstad Nanking aangetroffen. In ceramik uitgevoerd, zijn zij opgerold, gelijk een slapende poes, als grafplastiek gevonden.²⁾

Voorts heeft een groep slanke graffiguren met witte scherf en in kleuren en goud koud beschilderd, waarvan de vrouwen een gemanieerd, aristocratisch voorkomen hebben en speciaal getypeerd zijn door hun wespentaille, hooge, opengewerkte kapsels, elegant wuivende mouwen, diverse uitsteeksels aan de kleding en dikneuzige schoenen, eenige jaren gegolden voor het product van pottenbakkerijen uit den tijd der onmiddellijk aan T'ang voorafgaande

bekende ceramik district Tz'u-Chou, in de omgeving waarvan Hing Chou, een pottenbakkers centrum in T'ang tijden, gelegen is. Het is mogelijk, maar... wij verzeilen aldus op het terrein der gissingen.

²⁾ Zie Sirén, Arts Anciens de la Chine, III, Pl. 31 B.

Sui dynastie (581–618) (zie Afb. 52). Oppervlakkig gezien, scheen er wel eenige reden voor deze toeschrijving te zijn, daar deze dynastie bekend is om haar fraaie, door het Boeddhisme uit Indië beïnvloede, sculptuur. Leopold Reidemeister heeft echter in 1930, in een artikel getiteld „Grabfiguren und Stifterfiguren” (Ostas. Zeitschr. 1930, Heft 5), deze vroege dateering afdoende kunnen bestrijden; o.m. door te wijzen op een paar dergelijke graffiguren met z.g.n. ying ch'ing achtig (bleek-blauw) glazuur. Hij komt op dien grond tot een toeschrijving aan de „archaisierende Kunst der beginnenden Sung-Zeit”.

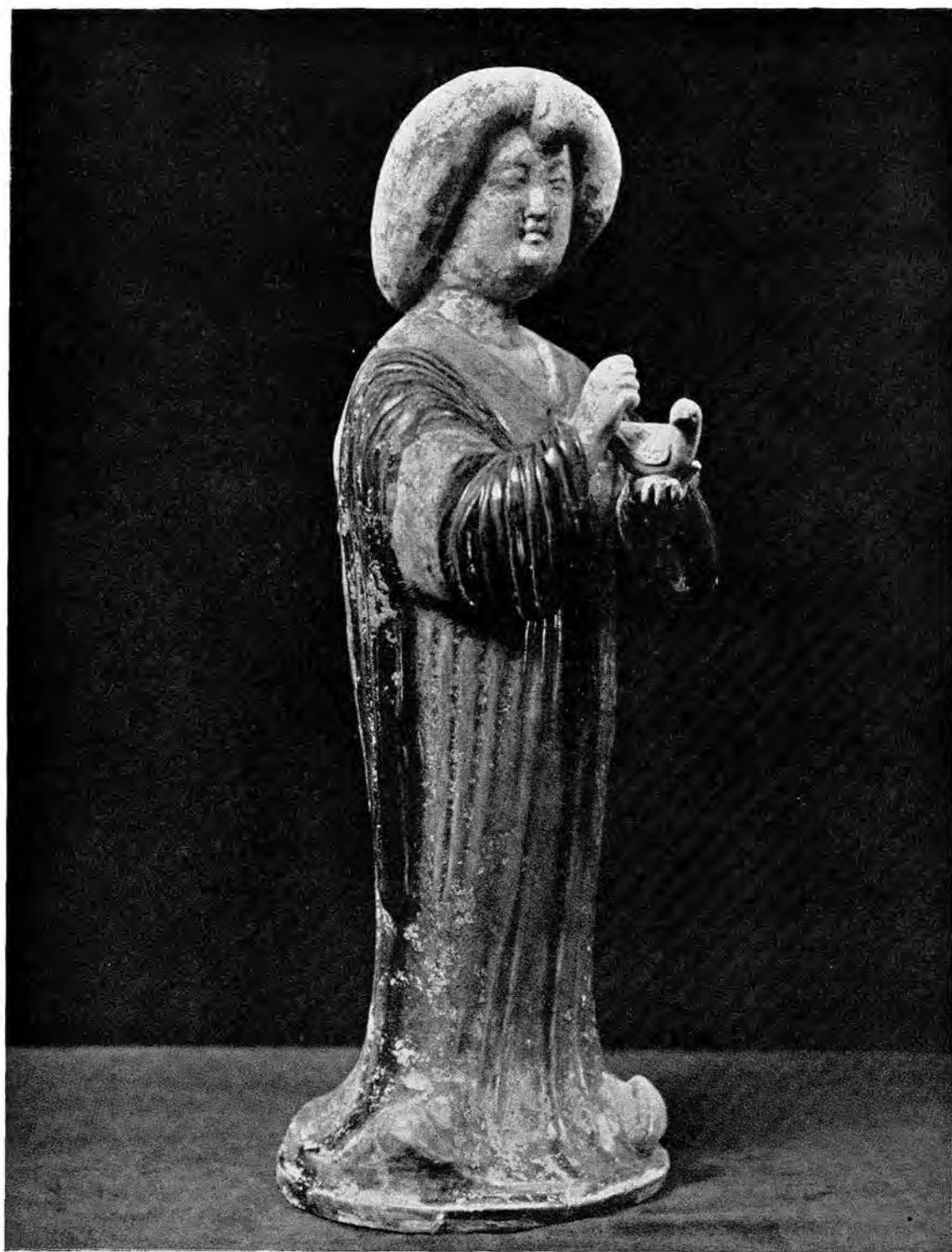
Over de eigenaardige techniek van deze graffiguren kom ik in het volgende hoofdstuk — waar zij inderdaad beter thuis behooren — te spreken.

In hetzelfde artikel van Reidemeister wordt een andere groep graffiguren besproken, die nu eens een roode, dan weer een witte scherf hebben. Zij zijn soms ongeglazuurd, of wel, wat het gewaad betreft, met gekleurd loodglazuur overtrokken. De vrouwen ervan (volkstypen, mogelijk uit de koude bergstreken van Westelijk China), hebben dikke, rondwangige, van een onderkin voorziene gezichten, een welige, in dikke chignons samengevlochten haardos of dik gewatteerde mutsen. Zij dragen lange, recht-neerhangende mantels, waaronder dikneuzige schoenen uitsteken (zie Afb. 53). Op grond o.a. van de overeenkomst met een vlak-sculptuur uit de provincie Szechuan, wordt door Reidemeister voor dit speciale type een herkomst uit West-China, uit den T'ang tijd, 8e eeuw, vermoed.

Onwillekeurig (door oorspronkelijk foutieve toeschrijvingen en dateeringen) ben ik met de bespreking der beide

Afb. 52. Graffiguur. T'ang (zie echter de op deze categorie betrekking hebbende regels in den tekst, blz. 270/1). Hg.: 40 cM. Coll. Mr. H. K. Westendorp

Afb. 53. Graffiguur. Uit de koudere bergstreken van Zuid-West China? T'ang. Ten deele
geglazuurd. Hg.: 40 cM. Coll. J. F. H. Menten

laatste groepen in de T'ang dynastie verzeild geraakt, die eerst in het volgende hoofdstuk zal worden behandeld. Uit een en ander blijkt wel hoe moeilijk een eenigszins scherp omlijnde classificatie t.a.v. de vroege periodes is door te voeren.

Het is hier voorts de plaats na te gaan, welke de gronden zijn, waarop in het algemeen de toeschrijving der graffiguren — uit de meer dan twaalf eeuwen van de Han tot de Sung dynastie — gebaseerd is.

In de eerste plaats kunnen wij de toeschrijving op technische gronden baseeren en wel op de scherf en op het glazuur. Zoo bezit de meeste Han ceramiek een bruin-roode, soms echter ook een geel-grauwe scherf. Zij is ongeglazuurd of overtrokken met het typische Han loodglazuur, groen, of door de onderliggende scherf, bruin getint. Vaak is deze ceramiek goud- of zilverkleurig geïriseerd.

De eigenlijke grafplastiek, die aan den Han tijd wordt toegeschreven, is echter in hoofdzaak ongeglazuurd en technisch zeer na verwant aan die uit den tijd der Zes Dynastieën.

Uit den tijd tusschen Han en T'ang hebben de ons bekend geworden graffiguren, die in den regel aan de Noordelijke Wei dynastie (386-535) worden toegeschreven, een typische grijs-grauwe scherf en dito uiterlijk. Hiernaast komen echter o.m. ook karakteristieke, fantastische dierenfiguren („cyclical animals”) voor, waarvan de scherf helder rood is (Afb. 54).¹⁾

Alle aan dezen tijd der Zes Dynastieën toegeschreven grafceramiek is ongeglazuurd en meestal koud in kleuren

¹⁾ Een geheele serie van deze menschenfiguren met dierenkoppen (voorstellingen van den dierenriem) bevindt zich in het Gemeentemuseum in den Haag. Ook het Rijksmuseum voor Volkenkunde te Leiden bezit er eenige exemplaren van.

Afb. 54. Graffiguren — Zodiac voorstellingen. Zes Dynastieën periode

Naar Hamada, „Ancient Chinese Terra cotta Figurines etc.”
Archaeol. Mus., Imp. Univ. of Kyôto

versierd. Tot nu toe kennen wij geen ceramiek uit deze periode, die met loodglazuur is overtrokken, welk glazuur kenmerkend is zoowel voor de Han als voor de T'ang ceramiek. Het is echter niet uitgesloten dat met loodglazuur overtrokken Zes Dynastieën ceramiek in den schoot der aarde verborgen ligt.

Men moet er echter ook rekening mee houden, dat in dezen tijd de Chineesche pottenbakkers reeds de techniek kenden om een donkere scherf door een laagje wit gekleurde klei „engobe” een helderder ondergrond voor het eventueel daarover aan te brengen glazuur of de koude beschikdering te geven.

De voor ons zoo typische T'ang

graffiguren hebben meestal een witte, krijtachtige scherf. Deze is soms vrij zacht, soms echter goed doorbakken, meestal ten deele of geheel met loodglazuur overtrokken. Door de witte scherf of door de witte engobe waarmee de scherf bedekt is, geeft het *ongekleurde* T'ang glazuur een helder doorschijnend gele kleur aan de ceramiek. Veelal is dit glazuur echter door metaal-oxyden gekleurd; het aspect ervan wordt alsdan door groene, blauwe bruine en paarse vlekken verlevendigd.

Hiernaast blijven echter ongeglaazuurde en koud beschilderde voorwerpen voorkomen, terwijl behalve de witte scherf ook de helderroode in de T'ang grafceramiek optreedt.

De eigenlijke grafceramiek schijnt met of in het begin van de Sung dynastie een einde genomen te hebben. Behalve de met een ying ch'ing-achtig glazuur overtrokken graffiguren, die hierboven ter sprake kwamen, zoude ik geen andere voorbeelden kunnen noemen.

Al mogen de technische kenmerken, hierboven gereleveerd, ons dikwijls een vrij gemakkelijke leidraad zijn om een oordeel uit te spreken, zoo dienen wij ons echter toch niet te verbeelden, dat wij alleen dáárop een goed gefundeerde meening kunnen vestigen. In alle geval staat de verschillende klei, waaruit de voorwerpen zijn gebakken en die aan de scherf een telkens weer andere kleur geeft, tenminste zoozeer met de ligging der diverse pottenbakkerswerkplaatsen in verband, als met den tijd waarin de betreffende ceramiek is vervaardigd. Bovendien moet echter een oordeel worden geveld, berustend op aesthe-

tische, stijl-critische, costuum- en volkenkundige en zoo mogelijk andere gegevens.

De Han vlak-sculpturen, die ons vooral bekend zijn geworden door de expedities van Chavannes; de onder Boeddhistisch-Indischen invloed staande plastiek, die wij o.m. aan de hand van Sirén's publicaties kunnen volgen en de rijke resultaten der expedities van Grünwedel, Sir Aurel Stein, Pelliot en von le Coq (vondsten van wand-schilderingen en plastiek in Centraal-Azië en de daaraan grenzende gebieden van China), leverden betrouwbare en bovendien vaak gedateerde vergelijgingsobjecten op. Voorts vermogen ons enkele, meestal slechts bij toeval bekend geworden, vondstomstandigheden, van inscripties voorziene oude tempelschatten, afbeeldingen in de oudere literatuur en wat dies meer zij, steun te geven. Helaas ontbreekt ons echter bijna altijd de betrouwbareste bron, het geschiedenisboek van Moeder Aarde, waaruit nagenoeg alle grafceramiek door technisch noodzakelijke (aanleg van spoorwegen enz.), toevallige, handels of roof graverijen te voorschijn is gekomen.

Tot meer dan een hypothetische dateering heeft dan ook het meerendeel der graffiguren het niet kunnen brengen!¹⁾

¹⁾ Dr. O. Rucker-Embsen heeft in 1922 de hypothese geopperd, dat de typische Han ceramiek geheel of grootendeels moest worden toegeschreven aan de periode der Zes Dynastieën. Dit was een gewaagde onderneming, gezien de goed gefundeerde publicatie over de Han ceramiek door Laufer in 1909. De veronderstelling van Rucker-Embsen is dan ook bestreden door Hobson en heeft overigens ook geen aanhangers gevonden. Het voornaamste argument van Rucker-Embsen — dat ons geen ceramiek uit den tijd der Zes Dynastieën bekend is — waardoor een gaping van vier eeuwen ontstaat, die hem te onwaarschijnlijk leek — is sinds ± 1920 wel geheel komen te vervallen.